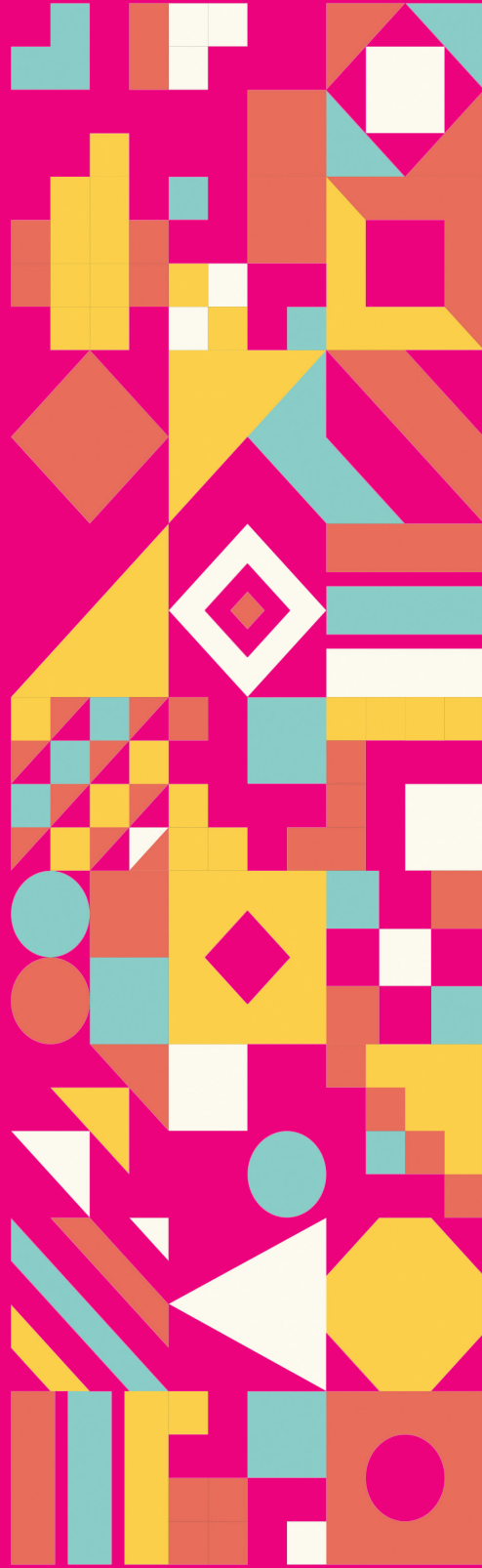

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Rozi izvještaj

2021

Rozi izvještaj 2021.

Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2021.

Edicija *Ljudska prava* Sarajevskog otvorenog centra
Broj publikacije: 83

Naslov: Rozi izvještaj 2021.
Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava
LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Autori_ce i priređivači_ce: Delila Hasanbegović, Darko Pandurević,
Jozo Blažević, Amina Dizdar,
Dajana Bakić, Branko Ćulibrk

Urednice: Emina Bošnjak i Vladana Vasić

Lektura i korektura: Mirnes Sokolović

Prelom i dizajn: Feđa Bobić

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njenih dijelova poželjno je, uz obavezno prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba.

Izvještaj pokriva period od 1. 1. 2020. do 31. 12. 2020. godine, osim za podatke za koje je naglašeno da su prikupljeni za neki drugi period.

Publikacija je rezultat rada na promociji ljudskih prava LGBTI osoba u okviru različitih projekata Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržali: Švedska međunarodna razvojna agencija (SIDA), Fond otvoreno društvo BiH, Sigrid Rausing Trust, ViiV Healthcare, SHL, Human Rights Fund i MATRA program.

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Švedska međunarodna razvojna agencija (SIDA). Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

ISSN 2303-5552

ROZI IZVJEŠTAJ 2021.

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ O STANJU LJUDSKIH PRAVA
LGBTI OSOBA U BOSNI I HERCEGOVINI

SARAJEVO, 2021.

SADRŽAJ

SPISAK SKRAĆENICA	9
SAŽETAK	11
NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA	13
Ograničavanje slobode okupljanja LGBTI građana_ki u Bosni i Hercegovini	13
Previđanje potreba i problema LGBTI osoba tokom COVID-19 pandemije	14
DOBRE PRAKSE	15
Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini	15
Rad radne grupe Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za istospolna partnerstva	16
Usklađivanje zakona o javnom okupljanju u Brčko Distriktu sa međunarodnim pravnim standardima	17
PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI	18
Usvajanje Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021. - 2023.	18
Usvajanje zakona o životnim zajednicama osoba istog spola	18
Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola kroz zdravstveno osiguranje	19
Izmjena i harmonizacija zakona koji uređuju slobodu okupljanja LGBTI osoba	19
I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE	20
Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine	20
Domaći pravni okvir	20
Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije	21
Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba	22
Dokumentovani slučajevi	23
Smjernice za djelovanje	25
II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU	26
Pravni okvir	26
Institucionalno djelovanje	26
Dokumentovani slučajevi	27
Smjernice za djelovanje	29

III SLOBODA OKUPLJANJA	30
Pravni okvir	30
Institucionalno djelovanje	30
Dokumentovani slučajevi	32
Smjernice za djelovanje	32
IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE	34
Pravni okvir	34
Institucionalno djelovanje	34
Dokumentovani slučajevi	35
Smjernice za djelovanje	36
V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA	37
Pravni okvir	37
Institucionalno djelovanje	37
Društvena stvarnost	38
Dokumentovani slučajevi	39
Smjernice za djelovanje	39
VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA	40
Pravni okvir	40
Institucionalno djelovanje	40
Društvena stvarnost	41
Smjernice za djelovanje	42
VII AZIL	44
Pravni okvir	44
Društvena stvarnost	44
Dokumentovani slučajevi	45
Smjernice za djelovanje	46
VIII SOCIO-EKONOMSKI POLOŽAJ LGBTI OSOBA	47
Pravni okvir	47
Institucionalno djelovanje	48
Društvena stvarnost	49
Smjernice za djelovanje	50
IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA ZA UNAPREĐENJE PRAVA LGBTI OSOBA	51
Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj	51
Pravni okvir i institucionalno djelovanje	53
Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici	54
Smjernice za djelovanje	55

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu	56
Pravni okvir i institucionalno djelovanje	57
Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici	59
Smjernice za djelovanje	60
RJEČNIK LGBTI POJMOVA	61
DODATAK	65
Politički sistem Bosne i Hercegovine	65
O Sarajevskom otvorenom centru	68
Urednice	69
Autori_ce	69

SPISAK SKRAĆENICA

ARS BiH	Agencija za ravnopravnost spolova BiH
Bh. povorka ponosa	Bosanskohercegovačka povorka ponosa
BiH	Bosna i Hercegovina
BD BiH	Brčko Distrikt BiH
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
BUKA	Banjalučko udruženje kvir aktivista
CEDAW	Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama
CEST FBiH	Centar za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine
CEST RS	Centar za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske
CIK	Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine
CMS	sistem za automatsko upravljanje predmetima u sudovima
DF/GS	Demokratski front / Građanski savez
EU	Evropska unija
ECHR	Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i sloboda
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
GAP	Gender akcioni plan
GC FBiH	Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine
GC RS	Gender centar Republike Srpske
JP	javno preduzeće
JU	javna ustanova
KK	košarkaški klub
KS	Kanton Sarajevo
KZ FBiH	Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine
KZ RS	Krivični zakonik Republike Srpske
LGBTI	lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interspolne osobe
LGBTIQ	lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interspolne i queer osobe
LGBTI+	lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interspolne osobe, i drugi identiteti iz ovog spektra
MLJPI BiH	Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
MS KS	Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo
MZ KS	Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo
MUP	ministarstvo unutrašnjih poslova

MUP KS	Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo
MZ KS	Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo
OO	Organizacioni odbor Bosanskohercegovačke povorke ponosa
OSCE/ODIHR	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi / Ured za demokratske institucije i ljudska prava
RS	Republika Srpska
SOC	Sarajevski otvoreni centar
SORI	seksualna orijentacija i rodni identitet
SORISK	seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike
TOC	Tuzlanski otvoreni centar
TK	Tuzlanski kanton
VE	Vijeće Evrope
VM BiH	Vijeće ministara BiH
Vlada KS	Vlada Kantona Sarajevo
VSTV	Visoko sudsko i tužilačko vijeće
ZORS	Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine
ZZD	Zakon o zabrani diskriminacije
ŽKK	ženski košarkaški klub

SAŽETAK

Položaj lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba u Bosni i Hercegovini tokom 2020. godine ne možemo posmatrati bez analize utjecaja pandemije COVID-19, ne samo na direktni pristup LGBTI osoba pravima i slobodama, nego i kroz sveobuhvatnost odgovora različitih institucija na ovaj problem, naročito u kontekstu pristupačnosti različitih servisa koje bi te institucije trebale redovno, ali i u stanjima prirodnih nepogoda, nesmetano pružati svojim građanima_kama.

Kao i ranije, ovogodišnji Rozi izvještaj daje relevantan pregled aktuelne situacije i trendova u različitim oblastima prava i sloboda LGBTI osoba: preko politika jednakosti i zaštite od diskriminacije, zaštite od nasilja i govora mržnje, do specifičnosti položaja i prava trans i interspolnih osoba, pitanja azila, slobode okupljanja i istospolnih zajednica. Novine ovog izdanja jesu pregled lokalnih aktivnosti organizacija koji se bave pravima i položajem LGBTIQ osoba, odnosno napretka u kontekstu kvalitete života i institucionalnog djelovanja na lokalnom nivou, te rezime obimne studije o socio-ekonomskom položaju LGBTIQ osoba u BiH.

Tokom 2020. godine LGBTIQ zajednica širom države bila je osujećena u pristupu svakako malom broju sigurnih prostora i ograničenim uslugama nevladinih organizacija koje rade sa i za LGBTIQ osobe, a pandemija i njeni efekti su produbili većinu psihosocijalnih problema s kojima se LGBTIQ osobe suočavaju: od mentalnih poteškoća uzrokovanih manjinskim stresom do povećane incidence nasilja. Skoro sve ranije mapirane potrebe su zaoštrene, a problemi LGBTIQ osoba su pogoršani. Ograničavajuće prakse u oblasti sloboda okupljanja su se nastavile i u 2020. godini, te zajedno sa pitanjima istospolnih zajednica i prava transrodnih osoba ostaju jedan od prioriteta na kojima će se nastaviti insistirati u narednom periodu.

Međutim, 2020. nam je donijela i neke pozitivne institucionalne korake, koji potvrđuju i višegodišnji postojan rast Bosne i Hercegovine na skali ILGA-Europe Rainbow Map indeksa¹, sa 31% u 2019. godine, preko 37% u 2020, sve do 40% u godini finaliziranja ovog izvještaja.

1 ILGA-Europe godišnji benchmarking alat, koja rangira 49 evropskih zemalja prema nivou poštivanja politika ravnopravnosti LGBTI osoba.

Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, rad radne grupe Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za istospolna partnerstva te usklađivanje Zakona o javnom okupljanju u Brčko Distriktu sa međunarodnim pravnim standardima – koliko god spor unutar vrlo kompleksnog i internog političkog sistema - ipak daje nadu u skorašnji značajno kvalitetniji život za lezbejke, gej, biseksualne, transrodne, interspolne i queer osobe širom Bosne i Hercegovine.

NEGATIVNE PRAKSE I KRŠENJA LJUDSKIH PRAVA

Ograničavanje slobode okupljanja LGBTI građana_ki u Bosni i Hercegovini

U 2020. godini, uprkos najavljivanim izmjenama i dopunama relevantnog zakonodavstva, nije došlo do značajnijeg pomaka u poštivanju slobode okupljanja građana_ki BiH. Štaviše, restriktivne mjere, uvedene radi zaštite zdravlja usljed pandemije COVID-19 virusa, korištene su kao opravdanje za dodatno ograničavanje slobode okupljanja LGBTI osoba, te isključivanje civilnog društva iz procesa unapređivanja zakonodavstva koje reguliše ovu oblast.

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine (BD BiH), u julu 2020., usvojilo je Zakon o mirnom okupljanju, koji je u najvećoj mjeri usklađen s međunarodnim standardima, preporukama Ureda za demokratske institucije i ljudska prava Organizacije za sigurnost i saradnju u Evropi (ODIHR), Venecijanske komisije i Europske komisije. Iako sam Zakon više nego adekvatno reguliše oblast slobode okupljanja, u samom procesu njegove izrade, civilno društvo bilo je uključeno tek kroz proces online javnih konsultacije. Radna grupa za izradu Zakona, nije uključivala predstavnike bh. civilnog društva, te se u procesu izrade isključivo konsultovala s predstavnicima međunarodne zajednice.

Iako su organizatori_ce druge Bh. povorke ponosa, zbog pandemije, istu sveli na online sferu, te kratku automobilsku vožnju ulicama Sarajeva, ipak su se pri inicijalnoj prijavi susreli s nerazumijevanjem institucija i svojevolumnim tumačenjem odredaba važećeg Zakona o javnom okupljanju Kantona Sarajevo. Naime, nakon prvobitne prijave Povorke ponosa, Ministarstvo saobraćaja Kantona Sarajevo (MS KS) organizatorima_cama odbilo dati saglasnost za planiranu rutu kretanja povorke, predviđenu za 23. august 2020., pozivajući se na finansijske gubitke kompanija javnog prevoza, te navodeći i samu pandemiju kao razlog odbijanja davanja saglasnosti. Odlučujući po žalbi organizatora_ica, Vlada Kantona Sarajevo (Vlada KS), tri mjeseca kasnije, poništila je rješenje MS KS, navodeći kako ono nema nadležnost da odlučuje o tome da li će se okupljanje održati ili ne.

Krajem 2020. godine Vlada KS imenovala je radnu grupu za izradu Nacrta zakona o mirnim javnim okupljanjima na području Kantona Sarajevo (KS). Ni ova Vlada nije u radnu grupu uključila predstavnike_ce civilnog društva, a nakon reakcije Sarajevskog otvorenog centra (SOC), te predstavnika_ca međunarodne zajednice, obrazloženo je da je to učinjeno da bi se ispoštovala pandemijska ograničenja broja ljudi koji može prisustvovati sjednicama grupe. U decembru

2020. Ministarstvo unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo (MUP KS) pozvalo je stručnu javnost i sve zainteresovane organizacije i građane da se uključe u javne konsultacije o Nacrtu zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS i Nacrtu zakona o javnim priredbama i drugim oblicima okupljanja na području KS. SOC se odazvao se pozivu, te poslao prijedlog amandmana na Nacrt zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS.

Previđanje potreba i problema LGBTI osoba tokom COVID-19 pandemije

Odgovor vlasti na svim nivoima na direktne zdravstvene i indirektno efekte pandemije uslovljene mjerama koje su postavila ograničenja na kretanje i rad ekonomskih subjekata je daleko od zadovoljavajućeg. Loše upravljanje unutar urušenog zdravstvenog sistema, korupcija u postupcima nabavki zdravstvene opreme te slučajevi u kojima su državni organi zadirali i narušavali ljudska prava građana_ki obilježili su period od marta 2020. godine naovamo.

Malobrojne mjere koje jesu planirane, uz tek predstojeće evaluiranje njihovih efekata, rijetko su u obzir uzimale rodne ili bilo koje druge dimenzije, te su primarno imale hitni i reaktivni karakter.²

Stoga, ne čudi da problemi s kojima se se lezbejke, gej, biseksualne, transrodne i interspolne (LGBTI) osobe suočile tokom pandemije nisu bili adekvatno prepoznati u izradi i formulisanju određenih mjera i odluka. Početkom 2020. godine, SOC je mapirao konkretne probleme i poteškoće: nasilje u porodici; fizičko nasilje, zabrana kontakta, psihološko nasilje (vrijeđanje, omalovažavanje); gubitak posla; poteškoće u partnerskim odnosima; nedostatak kontakta i podrške zajednice; izolovanost starijih LGBTI osoba, i nedostatak pristupa adekvatnim resursima potrebnim trans osobama u procesu tranzicije.³

S obzirom na neke od glavnih globalnih trendova i očekivanih kriznih situacija prouzrokovanih klimatskim promjenama i migracijama, institucije u Bosni i Hercegovini (BiH) moraju razviti dobre prakse upravljanja i reagovanja u kriznim situacijama, koje trebaju uključiti i različite aspekte i perspektive kao što su rodni, a koji nadalje trebaju biti inkluzivni kada su u pitanju i potrebe LGBTI osoba.

2 Pogledati Narandžati izvještaj 6: izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu.

3 Pogledati poglavlje IX COVID-19 i prava LGBTIQ osoba u Rozom izvještaju za 2019. godinu

DOBRE PRAKSE

Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini

Tokom 2019. i 2020. godine, radna grupa sastavljena od predstavnika državnog nivoa vlasti, entiteta, Distrikta Brčko i predstavnika nevladinog sektora radila je na izradi Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021. - 2023. Čitav proces bio je podržan od strane Evropske Unije (EU) i Vijeća Evrope (VE), a sam dokument je baziran na Preporuci CM/Rec(2010)5 Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Radna grupa je krajem 2020. godine usaglasila se sa finalnom verzijom nacрта dokumenta koji je poslan vladama entiteta i Brčko Distrikta na ocjenjivanje.

Dokument se bazira na tri strateška cilja: 1. Postojanje efikasnih mehanizama zaštite od diskriminacije i zločina iz mržnje za LGBTI osobe, 2. Jednaka prava LGBTI osoba u svim oblastima javnog i privatnog života, 3. Razvijena svijest o potrebi za suzbijanjem predrasuda i stereotipa o LGBTI osobama. Ovi ciljevi se očituju kroz pokrivanje gotovo svih najznačajnijih oblasti kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba, tačnije, oblasti: edukacije i efikasne zaštite LGBTI osoba kroz čitav policijsko-pravosudni lanac zaštite; obuke medicinskih radnika, te generalno povećanje kapaciteta relevantnih institucija kada su u pitanju LGBTI prava, nadalje, analiza propisa vezanih za istospolna partnerstva, modalitete promjene spola za državljanke BiH (medicinski i administrativni aspekti), niz aktivnosti usmjernih povećanju svijesti o položaju LGBTI osoba u BiH kako šire javnosti tako i niza aktera iz raznih sfera društva te relevantnih institucija.

Ono što je potrebno naglasiti kao dobru praksu u ovom slučaju je relativno brz proces izrade samog dokumenta, obzirom na veliki broj aktera koji je bio uključen kao i dobru i efikasnu saradnju različitih nivoa vlasti i uključivanje predstavnika nevladinih organizacija koja se prave ljudskim pravima LGBTI osoba. Konačni nacrt dokumenta predstavlja sveobuhvatan set mjera i politika, koji poprilično dobro prati stanje i potrebe LGBTI osoba u BiH i njegovim usvajanjem bi se poslala poruka da je za sistemski problem, kakav je marginalizacija LGBTI osoba u BiH, država BiH voljna da odgovori jednim sistemskim i sveobuhvatnim rješenjem.

U junu 2021. godine, nakon što je dobio pozitivno mišljenje vlada Brčko distrikta, Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH) i Republike Srpske (RS), Akcioni plan je objavljen na stranici e-konsultacije, i otvoren je za proces javnih konsultacija. Naredni i finalni korak stupanja na snagu ovog okvirnog dokumenta jeste usvajanje na Vijeću ministara Bosne i Hercegovine (VM BiH).

Rad radne grupe Vlade Federacije Bosne i Hercegovine za istospolna partnerstva

U februaru 2020. godine, na svojoj konstituirajućoj sjednici, sa radom je počela Interresorna radna grupa koja je izvršila analizu propisa u okviru kojih istospolni parovi iz životne zajednice mogu ostvariti svoja prava koja proizilaze iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (ECHR) i predložiti propise koje je potrebno donijeti na području FBiH. Radna grupa je nakon svoje konstituirajuće sjednice pozvala i predstavnike SOC-a kao organizacije koja predstavlja LGBTI osobe i posjeduje ekspertizu u navedenoj oblasti.

Nakon konstituirajuće sjednice sa početkom COVID-19 pandemije u BiH, prekinut je i rad Radne grupe sve do početka 2021. U periodu od februara do aprila 2021. Radna grupa je održala tri sjednice gdje je postignut značajan napredak ka ispunjavanju mandata Radne grupe, odnosno donošenje zvaničnih zaključaka prema Vladi FBiH koje je propise potrebno donijeti i/ili izmijeniti da bi se eliminisala diskriminacija istospolnih parova u FBiH.

Predstavnicima SOC-a u radu same interresorne grupe zagovarali su za donošenje jednog posebnog zakona koji bi regulisao niz oblasti od interesa za istospolne zajednice na isti način kako je to predviđeno bračnim i vanbračnim partnerima. U tu svrhu ponuđen je i Model zakona o životnim zajednicama osoba istog spola Federacije BiH koji je SOC već ranije izradio⁴.

Na osnovu dosadašnjeg rada Radne grupe, očekivano da će ista završiti sa radom u 2021. čime će Vladi FBiH uputiti zvanične zaključke o tome koje propise je potrebno usvojiti. Nakon što Vlada FBiH usvoji navedene zaključke, formiraće novu radnu grupu zaduženu za pisanje navedenih propisa i konačno upućivanje istih u zakonodavnu proceduru.

4 Izvan zakona: Pravna regulacija životnih zajednica parova istog spola u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2016. URL: <https://soc.ba/izvan-zakona-pravna-regulacija-zivotnih-zajednica-parova-istog-spola-u-bosni-i-hercegovini/>

Usklađivanje zakona o javnom okupljanju u Brčko Distriktu sa međunarodnim pravnim standardima

U julu 2020. godine Skupština BD BiH jednoglasno je usvojila Zakon o mirnom okupljanju.

Radna grupa Vlade BD BiH usko je saradivala s predstavnicima međunarodne zajednice na izradi ovog Zakona kojim se unapređuje zaštita osnovnih prava i sloboda građana i građanki, imajući u vidu da su relevantni međunarodni standardi poštivanja ljudskih prava ugrađeni u Zakon.

Važnost usvojenog Zakona je između ostalog i u tome što jasno razgraničava mirno okupljanje od javnih priredbi. Nerazgraničavanje ova dva vida okupljanja predstavlja veliki problem i poteškoće organizatorima mirnih okupljanja u BiH. Činjenica da se mirna okupljanja tretiraju na jednak način kao i javne priredbe na organizatore mirnih okupljanja stavlja dodatni teret i obaveze u smislu nerazumnih finansijskih sredstava koje ukoliko organizator ne ispuni *de facto* dovode do nemogućnosti održavanja mirnog okupljanja.

Pozitivan pomak svakako je i potvrđivanje Policije BD BiH kao centralne i jedine institucije s kojom organizatori komuniciraju prilikom obavještanja o mirnom okupljanju, što će smanjiti mogućnost zloupotrebe administrativnih procedura kako bi se *de facto* zabranila javna okupljanja.

S obzirom da u svom tekstu objedinjuje preporuke ODIHR-a, Venecijanske komisije i Evropske komisije, Zakon o mirnom okupljanju BD BiH važan je i kao model zakona koji osigurava poštivanje ljudskih prava u ovoj oblasti, a koji može služiti entitetima i kantonima u BiH i unapređenju njihovih zakona koji reguliraju ovu oblast.

Neophodno je naglasiti da sama radna grupa ipak nije uključivala predstavnike/ice bh. civilnog društva, te da je njihova pravovremena i adekvatna uključenost značajna za kvalitet propisa i transparentnost procesa izmjene zakonodavstva koje regulira slobodu okupljanja.

PRIORITETNE MJERE KOJE SE TREBAJU PODUZETI

Usvajanje Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021. - 2023.

Usvajanje sistemskog rješenja kroz jasno određene mjere javne politike i aktivnosti nadležnih institucija usmjerenog poboljšanju položaja LGBTI osoba u BiH stoji već niz godina kao prioritetna mjera koju je potrebno poduzeti. Ono što je ove godine razlika je da je saradnjom nadležnih državnih organa, međunarodnih organizacija i nevladinog sektora kreiran nacrt takvog dokumenta pod nazivom *Akcionni plan za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021. - 2023.* i poslan na mišljenje entitetskim vladama i Vladi BD⁵.

Stoga, kao prioritetna mjera za 2021. godinu je konačno usvajanje ovog dokumenta i početak provođenja predviđenih aktivnosti.

Usvajanje zakona o životnim zajednicama osoba istog spola

Trenutno važeće zakonodavstvo entiteta BiH ne omogućava istospolnim parovima ostvarivanje socio-ekonomskih prava predviđenih za bračne/vanbračne zajednice u BiH. Ovakva diskriminacija istospolnih parova predstavlja direktno kršenje prava garantovanih Ustavom BiH kao i ECHR čije odredbe imaju ustavnu snagu u BiH.

Vlasti u FBiH su ponovo otvorile ovo pitanje i ostvarile korak naprijed formiranjem *Interresorne radne skupine* koja je započela sa radom.⁶ Tokom 2021. navedena radna skupina je održala četiri sjednice i očekivano je da će u 2021. izaći sa zvaničnim zaključkom Vladi FBiH koje propise je potrebno usvojiti da bi se izbjegla diskriminacija istospolnih parova u FBiH. Poslije toga, naredni koraci bili bi imenovanje radne skupine za kreiranje navedenih propisa i upućivanje istih u parlamentarnu proceduru.

SOC i Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine (GC FBiH) također su bili dio ove radne grupe, uz predstavnike ce nadležnih ministarstava, te su insistirali na apsolutnom poštivanju i regulaciji različitih aspekata porodičnog života istospolnih parova u BiH.

5 Za više informacija, pogledati poglavlje Dobre prakse - Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.)

6 Za više o samom radu radne skupine pogledati poglavlje Porodični život i istospolne životne zajednice.

Vlasti Republike Srpske (RS) i BD, gdje do sada nije bilo iniciranja ovog pitanja, trebaju što prije započeti proces regulisanja istospolnih partnerstava.

Pravno priznavanje rodnog identiteta i pokrivanje troškova prilagodbe spola kroz zdravstveno osiguranje

Neophodno je da BiH, njeni entiteti i BD regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni koji će na sistematski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima, i jedinstvenog matičnog broja na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i prava na samoodređenje, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom. Nadalje, potrebno je usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (RS, FBiH, BD), kojima bi se definisale dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji bi mogli pratiti proces i voditi medicinske procedure prilagodbe spola u BiH, kao i obaveza zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja

Izmjena i harmonizacija zakona koji uređuju slobodu okupljanja LGBTI osoba

Neharmoniziranost zakona koji reguliraju slobodu okupljanja u BiH, stvara pravnu nesigurnost organizatorima/cama javnih okupljanja, te je potrebno je uskladiti zakone entiteta i kantona koji reguliraju ovu oblast kako bi svi građani_ke, uključujući i LGBTI osobe, mogle jednako uživati pravo na slobodno okupljanje.

Kao model za ove izmjene može poslužiti nedavno usvojeni Zakon o mirnom okupljanju BD koji je u velikoj mjeri usklađen s međunarodnim standardima i stvara adekvatan okvir poštivanja i zaštite slobode okupljanja.

I RAVNOPRAVNOST I SUZBIJANJE DISKRIMINACIJE

Međunarodni pravni standardi i obaveze Bosne i Hercegovine

Dokumenti predstavljeni u nastavku predstavljaju osnovu za izgradnju i izmjene zakonodavstva i javnih politika u BiH, te standard koji bi trebao voditi ravnopravnosti i smanjenju stepena diskriminacije LGBTI osoba u BiH.⁷ Njihov značaj proizlazi iz članstva Bosne i Hercegovine u navedenim međunarodnim te regionalnim organizacijama kao i iz položaja koji ovi dokumenti imaju u pravnom poretku BiH.

Princip nediskriminacije u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima, Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima, Međunarodnom paktu o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima Ujedinjenih nacija odnosi se, kao i ECHR,⁸ i na LGBTI osobe. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) posebno je relevantna za zaštitu lezbejki, biseksualnih i transrodnih žena. U konačnici, Preporuka Vijeća ministara Vijeća Evrope CM/Rec(2010)51 o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta (SORI) najkonkretniji je međunarodni dokument koji propisuje mjere za ispitivanje i revidiranje postojećih zakonskih i ostalih mjera, njihovu efikasnu primjenu u borbi protiv diskriminacije, prikupljanje i analiziranje relevantnih podataka o diskriminaciji te načine zaštite žrtve diskriminacije.

Domaći pravni okvir

Zabrana diskriminacije LGBTI osoba regulisana je kroz dva systemska zakona: **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** (ZORS) iz 2003. godine i **Zakon o zabrani diskriminacije** (ZZD) iz 2009. godine. Dok je ZORS, kojim se zabranjuje diskriminacija na osnovu "spolnog izražavanja i/ili orijentacije", deklarativnog karaktera⁹ u kontekstu zaštite LGBTI osoba od diskriminacije, ZZD nudi sveobuhvatnu zaštitu od diskriminacije u svim oblastima javnog života, uključujući obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo, dostupnost usluga itd. ZZD

7 Navedeni međunarodni okvir odnosi se i na druge oblasti, te se izričito ne navodi u drugim poglavljima.

8 Prema članu 2 tačka 2, prava i slobode predviđene u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima direktno se primjenjuju u BiH. Ovi akti imaju karakter ustavnih normi i prioritet nad svim drugim aktima.

9 ZORS, iako spominje "polno izražavanje i/ili orijentaciju", ne uspostavlja mehanizme zaštite LGBTI osoba od nejednakog postupanja, dok ZZD zaštitom od diskriminacije pokriva sve oblasti javnog i neke sfere privatnog života, te definiše i različite oblike diskriminacije, pored jasnog normiranja mehanizama zaštite.

eksplicitno štiti LGBTI osobe od diskriminacije navodeći **seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike (SORISK)** među zabranjene osnove diskriminacije.

Iako je samim ZZD-om predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje veliki broj zakona ne uključuje SORISK kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Institucionalno djelovanje za zaštitu od diskriminacije

Iako je institucionalni okvir za zaštitu od diskriminacije i dalje izrazito slab, određeni pomaci – nažalost spori, nedovoljni i reaktivni – ostvareni su na polju zaštite LGBTI osoba od diskriminacije.

GC FBiH je u proteklom periodu predvodio i zagovarao za donošenje Gender akcionih planova (GAP) za kantone te je u tu svrhu zagovara da navedeni dokumenti budu LGBTI inkluzivni. Predstavnica ovog tijela je i članica Interresorne radne skupine za istospolna partnerstva u FBiH u čijem radu je aktivno zagovarala uključivanje organizacija civilnog društva koja se bave ljudskim pravima LGBTI osoba.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH (ARS BiH) je bilo tijelo koja je ispred Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine (MLJPI BiH) predvodilo i koordiniralo sa drugim državnim organima pisanje i izradu Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH 2021-2023.

Nismo zabilježili aktivnosti koje se odnose na ljudska prava LGBTI osoba kada je u pitanju **Gender centar Republike Srpske (GC RS)**.

Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine su dali doprinos na izradi Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH 2021.-2023. kroz predstavljanje stepena provođenja preporuka iz Specijalnog izvještaja iz 2017. godine.¹⁰ Također, Institucija je registrovala predmete koji se odnose na govor mržnje prema LGBTI osobama, o kojima će biti izviješteno u specijalnom izvještaju o govoru mržnje.

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH u toku 2020. godine zaprimila je ukupno 2 pritužbe i to 1 na osnovu seksualne orijentacije i 1 na osnovu spolnih karakteristika.

¹⁰ Specijalni izvještaj o pravima LGBTI osoba u BiH, Banjaluka, 2016.

Ni u jednom od entiteta BiH ne vrše se samostalne i kontinuirane edukacije predstavnika_ca pravosuđa s fokusom na ljudska prava LGBTI osoba iako je to jedna od preporuka koju je Institucija ombudsmena navela u svom Specijalnom izvještaju iz 2016. godine.¹¹

SOC je nastavio praksu održavanja obuke za sudije_tkinje i tužitelje_ice u saradnji sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Federacije Bosne i Hercegovine (CEST FBiH) s fokusom na ljudska prava LGBTI osoba. U septembru 2020. godine SOC je, u saradnji sa CEST FBiH održao jednu dvodnevnu edukaciju za tužitelje_ice i sudije_tkinje o diskriminaciji i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama.

U 2020. godini je otvorena i saradnja sa Centrom za edukaciju sudija i tužilaca Republike Srpske (CEST RS) te je dogovorena obuka po istom planu kakva se već održava sa CEST-om FBiH na temu ljudskih prava LGBTI osoba. Ipak, planirana obuka je morala biti pomjerena za 2021. godinu zbog pandemije.

Javne politike za suzbijanje diskriminacije LGBTI osoba

Krajem 2020. godine, završen je finalni nacrt **Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021. - 2023.** kao sveobuhvatnog seta mjera i javnih politika namijenjen poboljšanju položaja LGBTI osoba u BiH¹².

Ono što je bitno naglasiti da sam dokument se u velikoj mjeri fokusira na pitanja borbe protiv diskriminacije u svim sferama društva. Prije svega kroz obuke nosioca pravosudnih funkcija o diskriminaciji, obuke profesionalaca iz zdravstvene zaštite, razvijanje kapaciteta relevantnih institucija ali i niz proaktivnih mjera namijenjenih podizanju svijesti o diskriminaciji šire javnosti i relevantnih prestavnika javnih organa.

Kada je riječ o procesu usvajanja **GAP-ova** koje GC FBiH provodi prema kantonima uz koordinaciju SOC-a, do momenta pisanja ovog izvještaja, navedeni dokumenti su usvojeni samo u KS i Bosansko-podrinjskom kantonu (BPK). Ovi dokumenti, iako prevashodno namijenjeni da tretiraju oblasti ravnopravnosti spolova i eliminacije diskriminacije na osnovu spola, u svojim mjerama često sadrže i određene LGBTI inkluzivne mjere¹³. Trenutno samo GAP KS sadrži takve mjere.

11 Specijalni izvještaj o pravima LGBT osoba u Bosni i Hercegovini, Banja Luka, septembar 2016.

12 Za više informacija, pogledati poglavlje Dobre prakse - Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.

13 Vidjeti: Rozi izvještaj 2020, poglavlje Dobre prakse - Usvajanje LGBTI inkluzivnog Gender akcionog plana Kantona Sarajevo

Dokumentovani slučajevi

Svaka treća LGBTI osoba u BiH doživjela je diskriminaciju. Ipak, potrebno je imati na umu da se tek manji broj LGBTI osoba outuje širem krugu ljudi, pa se podatak da je 38% osoba potvrdilo kako je doživjelo diskriminaciju u nekoj mjeri može pripisati i tom faktoru, odnosno činjenici da LGBTI osobe uglavnom prikrivaju svoj identitet. Naročito je zabrinjavajući visok udio osoba koje su doživjele diskriminaciju među transrodnim osobama: oko 2/3 transrodnih osoba obuhvaćenih istraživanjem problema i potreba LGBTI zajednice u BiH provedenim 2017. godine doživjelo je neki vid diskriminacije, što potvrđuje naročito ranjiv status ove kategorije i sugerira visok nivo transfobije u društvu. To se u nekoj mjeri može objasniti činjenicom da transrodne osobe teže mogu izbjeći otkrivanje svog identiteta, s obzirom na to da je rodno izražavanje uglavnom vidljivo okolini.¹⁴

SOC je dokumentovao pet pritužbi LGBTI osoba da su doživjele diskriminaciju u 2020. godini.

Od navedenih 5 pritužbi, dvije pritužbe su iz oblasti pristupa dobrima i uslugama na tržištu, dvije su u oblasti rada, a jedna je u oblasti zdravstva. Četiri pritužbe se odnose na diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, a jedna na osnovu spolnih karakteristika. Od navedenih pet slučajeva samo je jedan slučaj koji se odnosi na diskriminaciju na radnom mjestu prijavljen i to kroz interne procedure u samoj firmi, pri čemu žrtva tvrdi da su počinitelji interno sankcionisani, a sam položaj žrtve se na poslu popravio. Ostale četiri pritužbe nisu ili nije poznato da su prijavljivane kroz bilo kakav poznati mehanizam.

Iako podaci sugerišu mali broj slučajeva diskriminacije, nemoguće je izvoditi konačne zaključke na osnovu ovih brojki uzimajući u obzir da je broj LGBTI osoba koje su voljne ulaziti u parnične sporove vrlo mali, što važi i za druge marginalizirane grupe zaštićene ZZD-om.¹⁵

I dalje ne postoji niti jedna pravosnažna sudska presuda kojom je ustanovljena diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

SOC u momentu pisanja izvještaja na sudovima vodi dvije strateške parnice koje se odnose na diskriminaciju u oblasti pristupa robama i uslugama na tržištu te **pozivanja i poticanja na diskriminaciju**. Prvi slučaj je na Kantonalnom sudu u

¹⁴ Amar Numanović (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

¹⁵ Parnice se moraju pokretati samostalno, bez djelovanja institucija po formalnoj dužnosti.

Sarajevu u žalbenom postupku nakon što je u prvostepenoj odluci sud odlučio da nije došlo do diskriminacije, a u drugom slučaju, slučaj je na Opštinskom sudu u Sarajevu i trenutno se iščekuje prvo ročište.

Pasivnost pravosuđa te nedostatak proaktivnosti izvršnih tijela u borbi protiv diskriminacije LGBTI osoba rezultirali su nepovjerenjem zajednice u institucije nadležne za zaštitu ljudskih prava (87% ispitanih LGBTI osoba nema povjerenja u pravosuđe), što također utječe na nizak broj prijavljenih slučajeva diskriminacije.¹⁶

Naredna tabela prikazuje slučajeve diskriminacije koje je SOC zabilježio u protekle tri godine. Navedene brojke predstavljaju slučajeve koje je SOC uočio u javnosti ili su ih prijavile LGBTI osobe kroz interni sistem dokumentacije kršenja ljudskih prava LGBTI osoba. Imajući u vidu da je povjerenje LGBTI osoba u institucije i dalje veoma nisko, ne postoji niti jedna sudska presuda u kojoj je utvrđena diskriminacija. Stoga nije moguće iz tabele dati odgovor na kretanje i učestalost diskriminacije kroz godine. Međutim, može se zaključiti da je diskriminacija prisutna i zabilježena u većini oblasti koje zakon spominje.

	2018.	2019.	2020	UKUPNO
OSNOV^{17, 18}				
Seksualna orijentacija	4	3	4	11
Rodni identitet	2	1	0	3
Spolne karakteristike	0	0	1	1
OBLAST				
Obrazovanje	0	0	0	0
Pristup robama i uslugama	1	0	2	3
Zapošljavanje i radni odnosi	3	2	2	7

16 Amar Numanović (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

17 Pojedini dokumentovani slučajevi odnose se i na seksualnu orijentaciju i rodni identitet pa je to razlog zašto je broj slučajeva po osnovu veći od cifre ukupnog broja dokumentovanih slučajeva za jednu godinu.

18 Seksualne karakteristike (koje se odnose na interspolne osobe) uvrštene su u ZZD od 2016., ali još nismo zabilježili slučajeve diskriminacije po ovom osnovu.

Zdravstvo	0	2	1	3
Ostalo ¹⁹	1	2	0	3
UKUPNO ZA GODINU	6	4	5	15

Tabela 1. Podaci SOC-a o slučajevima diskriminacije na osnovu SORI-ja

Smjernice za djelovanje

1. Provoditi ZZD izradom i usvajanjem višegodišnjih javnih politika za ravnopravnost LGBTI osoba na državnom, entitetskom i nivou BD, koje bi predviđale konkretne i realistične mjere za ravnopravnost LGBTI osoba;
2. Na osnovu preporuka iz Specijalnog izvještaja Institucije ombudsmena unaprijediti zakone i podzakonske akte te prava i potrebe LGBTI osoba uključiti u sve javne politike na svim nivoima vlasti, zaustavljajući tako institucionalno ignorisanje ove marginalizovane grupe;
3. Uvesti LGBTI specifične module u obrazovanje budućih sudija_tkinja i tužitelja_ica;
4. Pored zakonskih i *policy* rješenja, potrebno je donositi interne akte i razvijati interne mehanizme svih pravnih osoba za rješavanje slučajeva diskriminacije na osnovu SORISK-a;
5. Uspostaviti sistem odgovornosti pravosuđa i drugih organa koji ne primjenjuju princip hitnosti u svim postupcima u kojima se ispituju tvrdnje o počinjenoj diskriminaciji, uključujući slučajeve na osnovu SORISK-a

¹⁹ Ovo poglavlje se odnosi na ostale, različite, Zakonom navedene oblasti kao što su javni organi, oblast stanovanja, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

II KRIVIČNA DJELA POČINJENA IZ MRŽNJE I POTICANJE NA MRŽNJU

Pravni okvir

Sva tri krivična zakona, FBiH, RS-a i BD, prepoznaju institut krivičnih djela počinjenih iz mržnje (u BD mržnja je definirana kao otežavajuća okolnost izvršenja krivičnih djela), u okviru kojeg pružaju zaštitu LGBTI osobama i drugim marginaliziranim društvenim grupama.

Krivično djelo poticanja na mržnju i nasilje, međutim regulisano je drugačije u Krivičnom zakoniku Republike Srpske (KZ RS), nego u krivičnim zakonima Federacije BiH (KZ FBiH) i BD. Javno izazivanje i podsticanje na nasilje i mržnju u RS-u tako je zabranjeno na osnovu *nacionalne, rasne, vjerske ili etničke pripadnosti, boje kože, pola, seksualnog opredjeljenja, invaliditeta, rodnog identiteta, porijekla ili kakvih drugih osobina*; dok je ono u FBiH i BD-u ograničeno isključivo na *izazivanje netrpeljivosti i mržnje na nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi*.

Dakle, KZ FBiH i BD trebali bi se izmijeniti i dopuniti onako kako je to učinjeno u RS-u kako bi se sa jedne strane zakoni harmonizirali, a sa druge strane pružali adekvatnu zaštitu LGBTI osobama kao i pripadnicima_ama drugih marginaliziranih skupina.

Institucionalno djelovanje

U septembru 2020. godine SOC je održao jednu dvodnevnu edukaciju za tužitelje_ice i sudije_tkinje o diskriminaciji i krivičnim djelima počinjenim iz mržnje prema LGBTI osobama u saradnji sa CEST FBiH.

Visoko sudsko i tužilačko vijeće BiH (VSTV) unaprijedilo je svoj CMS sistem **dopunom šifrnika, kojom je omogućeno unošenje podataka o oblicima, vrstama i osnovama diskriminacije** tokom 2019. godine. Tokom 2020. godine VSTV istraživalo je opcije unapređenje sistema za automatsko upravljanje predmetima u sudovima (CMS) u kontekstu unošenja odgovarajućih novih polja u sistem, iz kojih će biti vidljivo zbog koje zaštićene karakteristike je počinjeno konkretno krivično djelo iz mržnje. Prema trenutnom planu rada, VSTV BiH će, 2021. godine, finalizirati analizu postupaka po krivičnim djelima počinjenim iz mržnje, te kreirati plan aktivnosti na temelju rezultata iste.

U februaru 2020. godine **Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske i Košarkaški Savez Republike Srpske** osudili su postupke i objave na portalu Košarkaškog kluba Mladi Krajišnik Banjaluka, po završetku finalne utakmice Kupa RS koja je odigrana u Banjaluci između košarkaškog kluba (KK) Mladi Krajišnik i ženskog košarkaškog kluba (ŽKK) Orlovi. U ovim objavama sekretar KK Mladi Krajišnik prozivao je košarkašice ŽKK Orlova nazivajući ih, između ostalog, "legijom stranaca i starica, promoterkama LGBT pokreta".

Dokumentovani slučajevi

U septembru 2020. **Centralna izborna komisija BiH (CIK)** potvrdila je kršenje Izbornog zakona i donijela odluku o novčanom kažnjavanju koalicije Demokratska fronta/Građanski savez (DF/GS) u iznosu od 1.500 KM te kandidatkinje Adne Pandžić sa 3.000 KM. Žalbu CIK-u podnio je Organizacioni odbor (OO) Bh. povorke ponosa u avgustu 2020., nakon što je Adna Pandžić na svom facebook profilu nazvala povorku ponosa "povorkom stida", te navela da LGBTIQ osobe ne može svrstati u normalan obrazac ponašanja. U svojoj odluci CIK je naveo da "ova izjava ujedno podstiče i opravdava napad na seksualnu orijentaciju i diskriminira pripadnike te grupe, što je današnjem društvu nedopustivo".

Sud BiH navedenu odluku CIK-a poništio je u oktobru 2020. godine obrazloženjem da je sporna objava objavljena prije početka izborne kampanje, te da iako je CIK pravilno utvrdio činjenice vezane za zabranjeni govor, postojanje ove povrede CIK nije mogao utvrđivati van perioda izborne kampanje, primijenjujući odredbe kojima se regulišu pravila ponašanja tokom kampanje.

SOC je 2020. godine dokumentirao **2 slučaja govora mržnje i pozivanja na nasilje i mržnju te 14 slučajeva krivičnih djela i incidenata motivisanih predrasudama na osnovu SORI-ja.**

Od 14 slučajeva dokumentiranih od januara do decembra 2020. godine, pet se odvijalo na javnom mjestu i/ili u online sferi, a četiri se odnosilo na slučajeve nasilja u porodici.

U 2018. godini zabilježeno je sedam slučajeva homofobnog i transfobnog međuvršnjačkog nasilja, dok je u 2019. zabilježen 1 slučaj.

	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
OSNOV				
Seksualna orijentacija	24	15	12	51
Rodni identitet	7	0	0	7
SORI ²⁰	2	1	2	5
UKUPNO	33	16	14	63
TIP KRIVIČNOG DJELA POČINJENOG IZ MRŽNJE				
Nasilje u porodici	9	2	4	15
Međuvršnjačko nasilje	7	1	0	8
Prijetnje	5	7	4	16
Ostalo	12	6	6	24
UKUPNO	33	16	14	63

Tabela 2. Podaci SOC-a o slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovu SORI-ja

GOVOR MRŽNJE	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
OSNOV				
Seksualna orijentacija i/ili rodni identitet	39	105	2	146
UKUPNO ZA GODINU	39	105	2	146

Tabela 3. Podaci SOC-a o slučajevima govora mržnje na osnovu SORI-ja

20 Seksualna orijentacija i rodni identitet

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti i dopuniti krivične zakone FBiH i BD, te odredbe o poticanju na mržnju i nasilje proširiti tako da uključuju i SORISK kao zaštićene osnove;
2. S ciljem borbe protiv homofobije i predrasuda unutar institucija, konstantno educirati i informirati tužitelje_ice, sudije i sutkinje, policijske službenike_ce i državne službenike_ce o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje i poticanju na mržnju i nasilje prema LGBTI osobama;
3. Unaprijediti saradnju policije i pravosuđa u procesuiranju krivičnih djela počinjenih iz mržnje nad LGBTI osobama, te sistematski prikupljati podatke o krivičnim djelima počinjenim iz mržnje na osnovu roda, te na SORISK osnovama, te usvojiti protokole o zajedničkom postupanju između policije i tužilaštava u slučajevima krivičnih djela počinjenih iz mržnje;
4. Uvesti LGBTI inkluzivne module u nastavne planove i programe pravnih fakulteta i policijskih akademija, te u permanentne i specijalističke programe obuke policijskih službenika_ca i ispite za državnu službu;
5. Razviti program borbe protiv međuvršnjačkog nasilja u osnovnim i srednjim školama, koji će obuhvatiti i homofobno i transfbno nasilje, kao i programe promocije tolerancije i stvaranja inkluzivnog obrazovnog sistema;
6. Educirati visokoškolsko/akademsko osoblje kako bi se ono senzibiliziralo za rad s LGBTI osobama, te kako bi prepoznalo, osudilo i izbjeglo govor mržnje prema LGBTI osobama.

III SLOBODA OKUPLJANJA

Pravni okvir

S izuzetkom Zakona o mirnom okupljanju BD, koji je usvojen u julu 2020., trenutni zakonski okvir (10 kantonalnih zakona i Zakon o javnom okupljanju RS) koji regulira ovu oblast je neusklađen s međunarodnim standardima, neharmoniziran i nudi različite definicije i tumačenja osnovnih pojmova kao što su: pojam javnog okupljanja, vrste javnog okupljanja, prostor predviđen za javno okupljanje, sadržaj prijave i izdavanje dozvola za javno okupljanje, obveze organizatora i obveze nadležnih organa, donošenje rješenja za javno okupljanje. Ovakav zakonski okvir predstavlja prepreku za građane_ke u BiH u korištenju prava na slobodu okupljanja i uživanju drugih ustavno i zakonski zagarantiranih prava²¹.

Institucionalno djelovanje

Pored tendencija na harmoniziranju zakonskog okvira u FBiH²², te napora civilnog društva i predstavnika/ca međunarodne zajednice da potaknu izmjene zakona u ovoj oblasti, i unaprijede saradnju institucija i civilnog društva, 2020. godina također je obilježena ograničavanjem slobode okupljanja i sužavanjem prostora za djelovanje organizacija civilnog društva u ovoj oblasti.

Iako usvojeni Zakon o mirnom okupljanju BD objedinjuje preporuke ODIHRa, Venecijanske komisije i Europske komisije, neophodno je naglasiti da sama radna grupa ipak nije uključivala predstavnike/ice bh. civilnog društva, te da su oni tek konsultovani kroz procesu javnih konsultacija.

U 2020. godini, uprkos najavljivanim izmjenama i dopunama relevantnog zakonodavstva, nije došlo do značajnijeg pomaka u poštivanju slobode okupljanja građana i građanki BiH. Štaviše, restriktivne mjere, uvedene radi zaštite zdravlja usljed pandemije COVID-19 virusa, korištene su kao opravdanje za dodatno ograničavanje slobode okupljanja LGBTI osoba, te isključivanje civilnog društva iz procesa unapređivanja zakonodavstva koje reguliše ovu oblast.

21 Pravo na slobodu okupljanja u BiH regulisano je nizom zakona i podzakonskih akata: Ustavom BiH, ustavima entiteta i kantona, Statutom Brčko distrikta, zakonima o slobodi okupljanja entiteta i kantona, ali i zaštićeno međunarodnim dokumentima koje je BiH ratificirala ili usvojila u svoj pravni sistem, kao što je Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

22 FMUP je tokom 2018. radio na prednacrtu zakona o javnom okupljanju na nivou Federacije BiH, koji je Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi / Ured za demokratske institucije i ljudska prava (OSCE/ODIHR) ocijenila kao restriktivan, te dala preporuke za njegovo unapređenje, ali je sam proces zbog zastoja pri uspostavljanju vlasti zaustavljen i nisu nastavljene konkretne aktivnosti na unapređivanju izrađenog prednacrtu.

Ni Vlada KS nije uključila civilno društvo u radnu grupu za izradu Nacrta zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS koju je imenovala krajem 2020. Nakon reakcije SOC-a, te predstavnika/ca međunarodne zajednice, obrazloženo je da je to učinjeno da bi se ispoštovala pandemijska ograničenja broja ljudi koji može prisustvovati sjednicama grupe.

Civilno društvo i u ovom slučaju u izradu Nacrta uključeno je tek kroz proces javnih konsultacija, kada je u decembru 2020. MUP KS pozvao je stručnu javnost i sve zainteresovane organizacije i građane da se uključe u javne konsultacije o Nacrtu zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS i Nacrtu zakona o javnim priredbama i drugim oblicima okupljanja na području KS.

SOC se odazvao pozivu, te poslao prijedlog amandmana na Nacrt zakona o mirnim javnim okupljanjima na području KS kojim je zatraženo da se²³:

- Pod mjestom okupljanja podrazumijeva svaki prostor. Naime, međunarodni standardi preporučuju da lokacijska ograničenja kod slobode okupljanja ne budu ekskluzivnog karaktera, tj. da se ne pripisuju tačno naznačenim mjestima u svim okolnostima, pa je u našem prijedlogu data opšta definicija koja bi se to mjesta mogla isključiti, uz ocjenu svih pojedinačnih okolnosti koje su dodatno propisane drugim odredbama.
- Predviđena zabrana podsticanja na mržnju proširi i na mržnju usmjerenu prema određenom licu ili grupama zbog njihovog spola, i SORI.
- Dase jedan organ bude nadležan i odgovoran za odlučivanje o prijavama javnih okupljanja, kako bi se cijeli postupak učinio što prohodnijim. Naš prijedlog predvidio je da uz prijavu organu unutrašnjih poslova organizator naznači da li će skup zahvatiti površinu puta, a da potom o prijavi u svjetlu svih okolnosti odlučuje samo jedan nadležni organ (i to policijski organ) umjesto što se ispred organizatora postavljaju dva posebna postupka koje je dužan voditi u slučaju kada je potrebno zabraniti saobraćaj ili okupiti se na površini puta. Centralizacijom odlučivanja o prijavi olakšale bi se obaveze organizatoru okupljanja, što bi trebao biti osnovni cilj razmatranog postupka.
- Da se iz Nacrta izuzmu predviđene odredbe o kaznama jer su kazne predviđene u drugim propisima, u prvom redu u propisima o javnom redu i miru ili krivično-pravnim propisima u slučaju težih povreda, da bi se izbjeglo dvostruko normiranje. Prema međunarodnim standardima zakoni koji regulišu pravo na slobodu okupljanja ne bi smjeli za cilj imati kažnjavanje i propisivanje brojnih prekršaja i pratećih sankcija.

23 <https://soc.ba/poslan-prijedlog-amandmana-na-nacrt-zakona-o-mirnim-javnim-okupljanjima-na-podrucju-ks/>

Dokumentovani slučajevi

Iako su organizatori/ce druge Bh. povorke ponosa, zbog pandemije, istu organizirali uglavnom online, te obilježili kratkom automobilskom vožnjom ulicama Sarajeva, ipak su se pri inicijalnoj prijavi susreli s nerazumijevanjem institucija i svojevrijednim tumačenjem odredaba važećeg Zakona o javnom okupljanju KS.

Naime, nakon prvobitne prijave Povorke ponosa, koja je podrazumijevala protestnu povorku i šetnju ulicama Sarajeva naišla je na nerazumijevanje institucija i pogrešno tumačenje važećeg Zakona o javnom okupljanju KS.

MS KS organizatorima/cama odbilo dati saglasnost za planiranu rutu kretanja povorke, predviđenu za 23. august 2020., pozivajući se na finansijske gubitke kompanija javnog prevoza, te navodeći i samu pandemiju kao razlog odbijanja davanja saglasnosti. Odlučujući po žalbi organizatora/ica, Vlada KS, tri mjeseca kasnije, poništila je rješenje MS KS, navodeći kako ono nema nadležnost da odlučuje o tome da li će se okupljanje održati ili ne²⁴.

Smjernice za djelovanje

1. Donijeti jedinstven zakon na nivou FBiH koji reguliše oblast javnog okupljanja jednako za sve kantone jer za to ne postoje ustavne prepreke, te harmonizovati rješenja na svim nivoima vlasti kako bi se svima osiguralo jednako uživanje ustavnog prava na teritoriju cijele BiH. Jedinstveni zakon na nivou FBiH trebao bi sadržavati sljedeća rješenja, odnosno morao bi počivati na ovim principima:
 - Zakon mora počivati na obavezi vlasti da zaštiti sve vrste okupljanja, dok god su one mirnog karaktera, i na principu proporcionalnosti koji bi se trebao dalje normirati tako da svako ograničenje ili zabrana okupljanja budu srazmjerni i utemeljeni na valjanim i opravdanim osnovama – npr. posebno to vezati za lokacijska ograničenja/zabrane, uz generalnu odredbu koja daje mogućnost zabrane samo na onim mjestima koja predstavljaju stvarnu i neposrednu opasnost po zdravlje i sigurnost većeg broja osoba i imovine, uz poštovanje principa proporcionalnosti;
 - Predvidjeti da su zabrane okupljanja moguće u strogo limitiranom broju slučajeva, tj. samo onda kada postoji

24 <https://soc.ba/sloboda-okupljanja-iskustvo-organizatora-ica-bh-povorke-ponosa/>

stvarna opasnost, i izbjeći poimenično navođenje mjesta uz koja su posebno moguće zabrane (dosljedna primjena principa proporcionalnosti);

- Predvidjeti efikasan i djelotvoran postupak pravne zaštite koji će omogućiti preispitivanje odluke kojom se zabranjuje javno okupljanje, naročito u odgovarajućem sudskom postupku koji mora biti hitnog karaktera;
 - Predvidjeti da se javna okupljanja prijavljuju isključivo organima unutrašnjih poslova, kako bi se pojednostavila procedura prijave skupova i napustio mehanizam traženja prethodnog odobrenja od drugih nadležnih organa u situacijama kada okupljanje zahvata površinu puta ili javni prostor ispred institucija/drugih pravnih lica;
2. Jasno definisati da se zakoni/odredbe o privremenom korištenju javnog prostora (npr. Zakon o privremenom korištenju javnih površina na području KS) ne mogu odnositi na mirna okupljanja građana_ki i udruženja građana_ki BiH i da se ovakva javna okupljanja na javnom prostoru ne mogu uslovljavati saglasnošću institucija/drugih pravnih lica koja taj javni prostor koriste;
 3. Unaprijediti postojeće zakonodavstvo da bi se jasno definisale razlike između zaštite prava na slobodu okupljanja građana_ki i komercijalnih javnih skupova i manifestacija; te onemogućilo prebacivanje odgovornosti za osiguravanje događaja s nadležnih institucija unutrašnjih poslova na privatne agencije čiji angažman predstavlja dodatno finansijsko opterećenje organizatorima_cama neprofitnih skupova.

IV PORODIČNI ŽIVOT I ISTOSPOLNE ŽIVOTNE ZAJEDNICE

Pravni okvir

Međusobni odnosi istospolnih partnera i njihove životne zajednice nisu normirane ni u jednoj administrativnoj jedinici u BiH (FBiH, RS, BD). Na ovaj način LGBTI osobama onemogućeno je da koriste ustavima zagarantovana prava koja se odnose na ličnu slobodu i sigurnost, na privatni i porodični život, odnosno dom, na zasnivanje porodice, zaštitu stečene imovine ili na slobodu kretanja i prebivališta. Obaveza BiH da reguliše istospolne zajednice proizlazi iz njenog članstva u VE, ali i presuda Evropskog suda za ljudska prava. Više preporuka VE nalaže da zemlje članice poštuju privatni i porodični život svake osobe i omoguće sklapanje istospolnih građanskih zajednica izjednačavanjem njihovih prava i obaveza minimalno s pravima i obavezama heteroseksualnih vanbračnih parova.

Institucionalno djelovanje

Institucionalno djelovanje kada su u pitanju istospolna partnerstva u BiH se ogleda jedino u FBiH gdje je Vlada FBiH pokrenula pitanje regulisanja položaja istospolnih partnerstava. Tako je u februaru 2020., na svojoj konstituirajućoj sjednici, sa radom počela ***Interresorna radna grupa koja će izvršiti analizu propisa u okviru kojih istospolni parovi iz životne zajednice mogu ostvariti svoja prava koja proizilaze iz ECHR i predložiti propise koje je potrebno donijeti na području Federacije Bosne i Hercegovine***²⁵²⁶. Radna grupa je nakon svoje konstituirajuće sjednice pozvala i predstavnike SOC-a kao organizacije koja predstavlja LGBTI osobe i posjeduje ekspertizu u navedenoj oblasti.

Nakon konstituirajuće sjednice sa početkom COVID-19 pandemije u BiH, prekinut je i rad Radne grupe sve do početka 2021. U periodu od februara do aprila 2021. Radna grupa je održala tri sjednice gdje je postignut značajan napredak ka ispunjavanju mandata Radne grupe, odnosno donošenje zvaničnih zaključaka prema Vladi FBiH koje je propise potrebno donijeti i/ili izmijeniti da bi se eliminisala diskriminacija istospolnih parova u FBiH. Predstavnicima SOC-a u radu same interresorne grupe zagovarali su za donošenje jednog posebnog zakona koji bi regulisao niz oblasti od interesa za istospolne zajednice na isti

²⁵ U daljnjem tekstu Radna grupa.

²⁶ Radna grupa sačinjena je od predstavnika Ureda premijera FBiH, Federalnog ministarstva pravde, Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Federalnog ministarstva zdravstva, Gender centra FBiH.

način kako je to predviđeno bračnim i vanbračnim partnerima. U tu svrhu ponuđen je i Model zakona o životnim zajednicama osoba istog spola Federacije BiH koji je SOC već ranije izradio²⁷.

Na osnovu dosadašnjeg rada Radne grupe, očekivano da će ista završiti sa radom u 2021. čime će Vladi FBiH uputiti zvanične zaključke o tome koje propise je potrebno usvojiti. Nakon što Vlada FBiH usvoji navedene zaključke, formiraće novu radnu grupu zaduženu za pisanje navedenih propisa i konačno upućivanje istih u zakonodavnu proceduru. Samim uvidom u protekli proces i ono što predstoji, izvjesno je da će sa ovom dinamikom istospolni parovi čekati još dosta vremena prije nego njihov položaj bude regulisan u FBiH.

Da je neregulisanje istospolnih zajednica veoma problematično, a ujedno i pitanje koje je jednako nužno za LGBTI osobe kao i za sve druge građane, pokazalo je i SOC-ovo istraživanje iz 2017. na ovu temu, gdje su dvije trećine ispitanika_{ca} navele nemogućnost zaključivanja životnih zajednica kao jako važan problem. Nadalje, činjenica da u navedenom istraživanju preko dvije trećine ispitanika_{ca} živi ili planira živjeti s partnerom_{kom}, kao i da bi natpolovična većina njih zaključila istospolno partnerstvo da im je omogućeno, daje dovoljno jasnu sliku o diskrepanciji između potreba LGBTI osoba na jednoj i dosadašnjeg ignorisanja ovog pitanja od države na drugoj strani.²⁸

Dokumentovani slučajevi

Tokom 2020. godine, **SOC-u su se javila tri para s upitima vezanim za istospolna partnerstva/brak**. Sva tri upita odnose se na mogućnosti sklapanja braka/partnerstva kao bh. državljanu u inostranstvu kao i statusu i efektu tog odnosa u BiH.

Trenutno su na sudovima u BiH aktivna dva slučaja²⁹ LGBTI osoba koje traže prava koja direktno proizlaze iz pitanja istospolnih životnih zajednica i porodičnog života. Odnose se na pitanje nasljedstva i priznavanja istospolnog partnerstva sklopljenog u inostranstvu. Ovo su samo dva primjera u koja je SOC direktno uključen, a koja se tiču životnih pitanja koja su u potpunosti uređena za sve druge građane BiH osim LGBTI osobe.

27 Izvan zakona: Pravna regulacija životnih zajednica parova istog spola u Bosni i Hercegovini, Sarajevski otvoreni centar, 2016. URL: <https://soc.ba/izvan-zakona-pravna-regulacija-zivotnih-zajednica-parova-istog-spola-u-bosni-i-hercegovini/>

28 Amar Numanović (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2: Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar

29 Imena i detalji poznati SOC-u.

Smjernice za djelovanje

1. Predlaganje zakonskih propisa i rješenja od strane Interresorne radne grupe Vlade FBiH koji će sistematski riješiti pravna pitanja istospolnih životnih zajednica u BiH i upućivanje u parlamentarnu proceduru;
2. Inicirati procese za donošenje zakonskog rješenja o istospolnim partnerstvima i u RS-u i BD kako bi istospolni parovi imali jednak tretman po ovom pitanju na cijelom teritoriju BiH.

V PRAVA TRANSRODNIH OSOBA

Pravni okvir

Transrodne osobe u BiH oznaku spola u ličnim dokumentima i jedinstveni matični broj mogu promijeniti tek nakon izvršene "potpune" medicinske prilagodbe spola, što podrazumijeva obavezne operacije prilagodbe svih sekundarnih spolnih obilježja. Ove operacije transrodne osobe iz BiH mogu obaviti isključivo u inostranstvu jer medicinske ustanove u BiH nemaju osoblje obučeno da pruži podršku osobama u procesu tranzicije. Nakon pregleda dokumentacije donesene iz inostranstva, MUP-ovi poništavaju stari i izdaju novi jedinstveni matični broj i rješenje na osnovu kojeg osoba može promijeniti ostale lične dokumente. Troškove medicinskog procesa tranzicije, koje snose same trans osobe, zvanični sistem zdravstvenog osiguranja ne refundira, što dodatno produžuje proces tranzicije i povećava finansijske troškove.³⁰

Institucionalno djelovanje

Glede pravnog priznavanja rodnog identiteta i medicinske prilagodbe spola, u proteklom periodu nisu poduzete nikakve jasne institucionalne aktivnosti.

Na inicijativu SOC-a, u GAP-u KS za period od 2019. do 2022. godine, u okviru cilja *Unaprijeđeno seksualno i reproduktivno zdravlje*, predviđeno je da Ministarstvo zdravstva KS do kraja 2020. godine izradi *Vodič za zdravstvene radnike kako na najbolji način da se postupa sa transrodnim i interspolnim osobama*; usvoji *Pravilnik o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u Kantonu Sarajevo* te inicira akreditaciju *Programa zdravstvenih radnika u oblasti pružanja rodno senzitivnih usluga i usluga iz oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja generalnoj i višestruko marginaliziranim populacijama*. Do momenta pisanja ovog izvještaja nisu kreirani vodič, pravilnik niti pomenuti program, a Koordinacioni odbor za implementaciju GAP-a je održao tek jednu sjednicu na kojoj nisu prisustvovala sve članice.

Radna verzija Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2023, u okviru postavljenih strateških ciljeva, prepoznaje da treba poboljšati socijalnu inkluziju transrodnih osoba koje su posebno marginalizirane te se obavezuje na poduzimanje sljedećih aktivnosti koje mogu doprinijeti unapređenju položaja transrodnih osoba: *analiza i promocija postojećih modaliteta promjene spola za državljane/ke BiH (medicinski i administrativni*

³⁰ Detaljniji pregled pravnog okvira, kao i društvene stvarnosti za transrodne osobe je dostupan u ranijim godišnjim izdanjima Rozog izvještaja.

aspekti), i obuka profesionalaca/ki u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja o pravima i slobodama LGBTI osoba.

Društvena stvarnost

SOC je 2018. godine izradio procjenu troškova prilagodbe spola te dao preporuke za unapređenje pravnog i medicinskog pristupa transrodnim osobama u BiH.³¹

Budući da transrodne osobe iz BiH najčešće određene zdravstvene usluge vezane za prilagodbu spola traže u susjednim državama, **SOC je od 2018. godine organizirao niz aktivnosti kako bi transrodnim osobama u Bosni i Hercegovini olakšao i omogućio pristup trans inkluzivnoj zdravstvenoj zaštiti i uslugama.**

Od 2018. godine SOC organizira edukacije za bh. medicinske stručnjake_inje različitih medicinskih grana o medicinskim aspektima prilagodbe spola, ljudskim pravima i potrebama trans osoba u zdravstvenom sistemu.³² Objavljena publikacija *Medicinski aspekti prilagodbe spola: Priručnik za medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ce o pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije*³³ predstavlja resurs koji može pomoći domaćim zdravstvenim radnicima_ama u radu. Priručnik kombinira aktivistički i medicinski diskurs i iskustva u radu s trans osobama, a autori_ce su trans aktivisti_ce i medicinski stručnjaci_kinje iz Hrvatske, Crne Gore i BiH.

Na osnovu prethodnih aktivnosti i potreba učesnika_ca treninga, kao i trans osoba u BiH da imaju na jednom mjestu imena i kontakte doktora_ica i psihologa_inja kojima se mogu obratiti za trans specifičnu njegu i podršku, **kreirana je i lista stručnjaka_inja u BiH** koji su prošli treninge i koji su senzibilizirani za trans inkluzivnu podršku i zdravstvenu zaštitu. Lista je objavljena na web stranici SOC-a.³⁴

31 Isić, Liam (2018). Procjena troškova prilagodbe spola: Preporuke za unapređenje pravnog i medicinskog pristupa transrodnim osobama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, dostupno na: <https://soc.ba/procjena-troskova-prilagodbje-spola-preporuke-za-unapredjenje-pravnog-i-medicinskog-pristupa-transrodnim-osobama-u-bosni-i-hercegovini/>

32 Više o aktivnostima edukacije i senzibilizacije medicinskih stručnjaka_inja dostupno na: <https://soc.ba/programi/lgbt/zagovaranje/trans/>

33 Priručnik je dostupan na https://soc.ba/medicinski-aspekti-prilagodbje-spola-prirucnik-za-medicinske-strucnjake_inje-i-zdravstvene-radnike_ce-o-pruzanju-usluga-i-podrske-trans-osobama-u-procesu-tranzicije/

34 Mapa dostupna na: <https://soc.ba/mapa/>

Dokumentovani slučajevi

SOC putem servisa pravnog savjetovanja prima upite LGBTI osoba o njihovim ljudskim pravima. **Tokom 2020. godine javile su se tri trans osobe sa upitima vezanim za pravno priznanje promjene spola, kao i jedna koja želi proći kroz proces medicinske prilagodbe spola (psihološka podrška).** Koordinatorici za zagovaranje za prava transrodnih osoba **obratilo se osam trans osoba** tražeći savjete o tranziciji – nabavci hormona, senzibiliziranim medicinskim stručnjacima_kinjama i mogućnostima medicinske prilagodbe spola u BiH.

Smjernice za djelovanje

1. Neophodno je da BiH, njeni entiteti i BD regulišu pravnu promjenu spola tako da se donesu zakoni koji će na sistematski i sveobuhvatan način regulisati proceduru promjene oznake spola u ličnim dokumentima, i jedinstvenog matičnog broja na osnovu vlastitog zahtjeva trans osobe i prava na samoodređenje, bez zahtjeva za prethodnom bilo kakvom medicinskom intervencijom;
2. KS treba implementirati aktivnosti i ciljeve iz GAP-a, a koje podrazumijevaju uspostavljanje jasnih smjernica zdravstvenim radnicima_ama o adekvatnom postupanju sa transrodnim i interspolnim osobama u BiH, tj. usvojiti pravilnik o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u KS;
3. KS treba voditi računa da zdravstveni_e radnici_e pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja trans osobama;
4. BiH treba usvojiti, a zatim i implementirati mjere iz Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini za period 2021-2023 koje se tiču medicinskih i pravnih aspekata prilagodbe spola;
5. Usvojiti i provesti zakone u sve tri upravne jedinice (RS, FBiH i BD), kojima bi se definisale dužnosti medicinskih institucija da uspostave timove, opreme zdravstvene ustanove i obuče stručnjake_inje koji bi mogli pratiti proces i voditi medicinske procedure prilagodbe spola u BiH, kao i obaveza zavoda za zdravstveno osiguranje da troškove ovih procedura pokrivaju iz zdravstvenog osiguranja;
6. Neophodno je, paralelno sa već navedenim, kontinuirano i sistematično educirati bh. medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ce u granama psihologije, psihijatrije, endokrinologije, ginekologije, urologije, plastične, rekonstruktivne i estetske hirurgije o adekvatnom, trans inkluzivnom i trans specifičnom pružanju usluga i podrške trans osobama u procesu tranzicije.

VI LJUDSKA PRAVA INTERSPOLNIH OSOBA

Pravni okvir

BiH je i dalje jedna od rijetkih zemalja u Evropi koja je eksplicitno zaštitila interpolne osobe u svom antidiskriminacijskom zakonodavstvu zabranom diskriminacije na osnovu spolnih karakteristika.

Međutim, još uvijek nisu uspostavljene jasne medicinske smjernice i procedure o tome kako treba postupati u različitim slučajevima interpolnosti, koje bi važile za sve medicinske ustanove u BiH i spriječile tzv. medicinsku normalizaciju spola, odnosno medicinske i hirurške tretmane vođene isključivo potrebom estetskog prilagođavanja izgleda djeteta i njegovih spolnih karakteristika muškom ili ženskom spolu, odmah po rođenju, bez obzira na to što zdravlje djeteta nije ugroženo. Veliki broj interpolnih osoba, ali i medicinskih stručnjaka_inja zauzeo je stav da je bilo kakve estetske medicinske zahvate potrebno odložiti do momenta kada dijete može dati svoju informiranu saglasnost.³⁵

Institucionalno djelovanje

Na inicijativu SOC-a, u GAP KS za period od 2019. do 2022. godine, među ciljevima kantonalnih institucija je i *Unaprijeđeno seksualno i reproduktivno zdravlje*, gdje su se našle i aktivnosti: *Izraditi vodič za zdravstvene radnike kako na najbolji način da se postupa sa transrodnim i interpolnim osobama; Pravno urediti medicinske i pravne postupke u slučaju interpolnosti*, tako što će se *izraditi Pravilnik o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u Kantonu Sarajevo*; koje MZ KS treba sprovesti do kraja 2020. godine. Do momenta pisanja ovog izvještaja nije kreiran vodič niti su napravljeni koraci za regulaciju medicinskih i pravnih postupaka, a Koordinacioni odbor za implementaciju GAP-a je održao tek jednu sjednicu na kojoj nisu prisustvovala sve članice.

Radna verzija Akcionog plana za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH za period 2021-2023, u okviru postavljenih strateških ciljeva, prepoznaje da treba poboljšati socijalnu inkluziju interpolnih osoba koje su posebno marginalizirane i nevidljive te se obavezuje na poduzimanje sljedeće aktivnosti koja može doprinijeti unapređenju položaja interpolnih osoba: *obuka profesionalaca/ki u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja o pravima i slobodama LGBTI osoba*.

³⁵ Za više informacija o ovoj temi osvrnuti se na ranije izvještaje, posebno Poglavlje VI – Ljudska prava interpolnih osoba.

Zbog nedostatka istraživanja i analize stanja ljudskih prava interspolnih osoba u bh. zdravstvenom i pravnom sistemu, SOC je 2020. godine objavio **istraživanje o pravima interspolne djece u zdravstvenom sistemu BiH**.³⁶ Cilj istraživanja je nastaviti i produbiti praćenje stanja prava interspolnih osoba među medicinskim stručnjacima_kinjama koji rade sa interspolnim osobama, radi sticanja jasnog pregleda medicinskih praksi. Istraživanje teži podizanju senzibilnosti za probleme interspolnih osoba te reviziji zastarjelih medicinskih klasifikacija.

Analiza odgovora zdravstvenih institucija i ustanova (ministarstva zdravstva, zavodi zdravstvenog osiguranja, klinički centri) pokazuje da u BiH pojam interspolnosti nije definiran u zakonskim propisima, da ne postoje evidencije o broju djece rođene s interspolnim karakteristikama niti jasne medicinski uspostavljene procedure/smjernice za postupanje u slučajevima interspolnosti, a nejasno je i na koji način su roditelji/staratelji interspolne djece upoznati sa rizicima određenih medicinskih tretmana.

Istraživanje, a osobito manjak saradnje nadležnih zdravstvenih ustanova sa SOC-om u njegovom provođenju, otvorilo je pitanje u kojoj mjeri i na koji način se osigurava princip najboljeg interesa djeteta, odnosno pravo djeteta na tjelesni integritet tokom medicinskog tretmana. Nejasno je i upitno šta se dešava u situaciji kada se interspolnost otkrije u kasnijoj fazi razvoja djeteta (adolescencija) te u kojoj su fazi i u kolikoj mjeri adolescenti uključeni u donošenje odluka koje se tiču njihovog tjelesnog integriteta. Ostali su nepojašnjeni načini pružanja psihološke podrške interspolnoj djeci i njihovim roditeljima. Još jedan od zaključaka istraživanja je da medicinsko osoblje nije na adekvatan način educirano o svim aspektima postupanja s interspolnom djecom/osobama.

Objavljen je i **priručnik o etičkom i inkluzivnom pružanju zdravstvene zaštite interspolnim osobama**, a koji je namijenjen upravo medicinskom osoblju bh. zdravstvenih ustanova kao materijal za dodatnu edukaciju i informacije o tome kako na adekvatan način tretirati interspolne osobe i pružiti im inkluzivnu zdravstvenu zaštitu.³⁷ Priručnik može poslužiti kao dobar primjer nadležnim organima vlasti u BiH za izradu vodiča i smjernica za tretman interspolnih osoba.

36 Burić, Vanja (2020). Tijela koja nadilaze binarnost 2: Istraživanje o pravima interspolne djece u zdravstvenom sistemu Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, dostupno na: <https://soc.ba/tijela-koja-nadilaze-binarnost-2-istrazivanje-o-pravima-interspolne-djece-u-zdravstvenom-sistemu-bosne-i-hercegovine/>

37 Vlahović, Erin; Randelović, Kristian et al. (2020). Između spolova i stvarnosti: Priručnik za medicinske stručnjake_inje i zdravstvene radnike_ce o postupanju s interspolnim osobama. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, dostupno na: https://soc.ba/izmedu-spolova-i-stvarnosti-prirucnik-za-medicinske-strucnjake_inje-i-zdravstvene-radnike_ce-o-postupanju-s-interspolnim-osobama/

Jedna od ideja jeste da priručnikom otvorimo vrata informisanoj saradnji sa vodećim zdravstvenim ustanovama – kliničkim centrima, bolnicama, domovima zdravlja i njihovim stručnjacima_kinjama, da dijelimo informacije i podižemo svijest o problemima interseksualnih osoba, kao i da doprinesemo reviziji zastarjelih medicinskih klasifikacija.

Na osnovu nalaza istraživanja, SOC je kreirao i online **kampanju** podizanja svijesti o problemima i potrebama interseksualnih osoba u zdravstvenom sistemu³⁸, te organizirao **konferenciju** na kojoj su okupljeni stručnjaci_kinje iz regije i domaće medicinsko osoblje relevantnih klinika i institucija.³⁹

Prikupljeni podaci iz istraživanja će omogućiti zagovaranje za pravo roditelja na pristup transparentnim i dostupnim informacijama o procedurama i medicinskim tretmanima kada dobiju interseksualnu bebu, kao i za zabranu medicinski nepotrebnih hirurških procedura i tretmana medicinske normalizacije spola u zdravstvenim ustanovama, a koje se provode nad interseksualnim osobama bez njihovog punog i informiranog pristanka.

Smjernice za djelovanje

1. Neophodno je ostvariti saradnju organizacija civilnog društva sa medicinskim ustanovama i stručnjacima_kinjama te nastaviti rad na informisanju i senzibilizaciji u vezi sa problemima interseksualnih osoba, uz revidiranje medicinskih klasifikacija i izbacivanje iz upotrebe zastarjelih i uvredljivih pojmova poput *hermafrodit* i *pseudohermafrodit*;
2. KS treba implementirati aktivnosti iz GAP-a, a koje podrazumijevaju uspostavljanje jasnih smjernica zdravstvenim radnicima_ama o adekvatnom postupanju sa transrodnim i interseksualnim osobama u BiH te pravnu regulaciju medicinskih i pravnih postupaka u slučaju interseksualnosti, tj. usvojiti pravilnik o prilagodbi spola u medicinskim institucijama u KS;
3. KS i sve administrativno-političke jedinice u BiH trebaju voditi računa da zdravstveni_e radnici_e pružaju rodno senzitivne zdravstvene usluge i usluge osiguranja i unapređenja seksualnog i reproduktivnog zdravlja interseksualnim osobama kao i svim drugim grupama/osobama;
4. Potrebno je omogućiti transparentno i dostupno informisanje o procedurama i medicinskom tretmanu u slučaju rođenja interseksualnih osoba, i zabranu medicinski nepotrebnih hirurških zahvata i

38 Više informacija o kampanji možete pronaći na: <https://soc.ba/između-spolova-i-stvarnosti-kampanja-podizanja-svijesti-o-interseksualnim-osobama-stanjima/>

39 Više informacija o konferenciji možete pronaći na: <https://soc.ba/konferencija-o-pravima-interseksualne-djece-vaznost-inkluzivne-zdravstvene-i-pravne-zastite/>

medicinskih tretmana normalizacije spola u zdravstvenim ustanovama nad interpolnim osobama, bez pune i informisane saglasnosti same osobe, do trenutka kada one ne budu mogle shvatiti njihov značaj i posljedice, izuzev u situacijama kada objektivne okolnosti iziskuju hitne medicinske intervencije, a što treba biti jasno definirano u procedurama;

5. U cilju definisanja jasnijeg načina postupanja s interpolnom djecom/osobama, definisanja njihovih prava, obaveza i odgovornosti, ministarstva zdravstva trebaju kreirati procedure/smjernice o postupanju koje će zdravstveni radnici i radnice biti dužni primjenjivati;
6. Ministarstva zdravstva trebaju sačiniti plan obuke zdravstvenih radnica i radnika na temu zaštite ljudskih prava interpolnih osoba u zdravstvenom sistemu, te u saradnji sa nevladinim organizacijama koje se bave navedenim pitanjima provoditi njihove obuke u skladu sa najvišim svjetskim standardima u području zdravlja trans, interpolnih i rodno varijantnih osoba;
7. Klinički centri u BiH trebaju sistemski i kontinuirano vršiti edukaciju i senzibilizaciju medicinskog osoblja koje je uključeno u medicinski tretman interpolne djece;
8. Obezbijediti kontinuirano uključivanje državnih organa (ministarstva zdravstva) i državnih tijela nadležnih za zaštitu ljudskih prava (ombudsmena) u zaštitu ljudskih prava, samoodređenja i tjelesnog integriteta interpolnih osoba.

Pravni okvir je u velikoj mjeri usklađen sa standardima EU. Zakon o azilu i Zakon o strancima, usvojeni 2015. odnosno 2016. godine, u najvećem dijelu su preuzeli odredbe relevantnih direktiva EU. Ipak, odredba koja navodi SORI kao specifičnost određene društvene grupe te kao osnovu progona i traženja azila je izostavljena. Istospolne zajednice također nisu prepoznate kao osnova za dobijanje privremenog boravka u BiH niti ih zakon prepoznaje u odredbama koje se odnose na spajanje porodice.⁴⁰

Društvena stvarnost

Iako je prema propisima mnogih država EU BiH označena kao *sigurna treća država porijekla*, **LGBTI osobe se i dalje odlučuju na odlazak iz BiH i traženje zaštite od progona zbog SORI u države EU i Sjeverne Amerike**. Sigurna treća država porijekla je pravna pretpostavka da postoji određeni nivo funkcionalnosti institucija, vladavine prava, postojanje zakonskih mehanizama za zaštitu građana od bilo kojih vrsta progona pa tako i na osnovu SORISK-a u toj državi.

LGBTI osobe iz BiH na traženje azila odlučuju se zbog psihičkih poteškoća, psihičkog i fizičkog nasilja, diskriminacije pri zapošljavanju i odbacivanja društva što trpe zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

Pored navedenog, **BiH u proteklim godinama predstavlja rutu koju osobe u pokretu iz zemalja Bliskog istoka, dijelova Afrike te Pakistana, Afganistana i drugih država prelaze na putu do zemalja EU. Među migrantskom populacijom prisutan je i određeni broj LGBTI osoba.**

Do sada su u BiH zabilježeni primjeri osoba u pokretu koji pripadaju LGBTI populaciji. Najveći dio njih u tranzitu kroz BiH, a samo mali broj njih se odlučuje da se zadrži u BiH. Problemi sa kojima se suočavaju odnose se na problem smještaja, pravne podrške i informisanja te stigmatizacije i nasilja koji kao posebno ranjiva skupina doživljavaju od strane drugih osoba u pokretu. Upravo iz navedenih razloga, SOC-u su se javljale LGBTI osobe u pokretu koje su tražile pomoć najviše za smještaj, želeći da izbjegnju predviđene smještaje u kampovima.

⁴⁰ Za više informacija o ovoj temi osvrnuti se na Rozi izvještaj 2018 – Poglavlje VII – Azil

Dokumentovani slučajevi

Tokom cijele 2020. godine SOC je zaprimio pet upita od LGBTI osoba o mogućnostima dobijanja azila za sebe i/ili svoje partnere_ke u zemljama EU ili SAD-a/Kanade.

SOC je zabilježio i **jedan slučaj gdje su LGBTI osobe iz BiH napustile državu i dobile azil u Sjedinjenim Američkim Državama.** U navedenom primjeru lezbejka iz BiH je napustila državu nakon fizičkog i psihološkog nasilja od strane članova porodice kao i izostanak zaštite nadležnih organa u slučajevima napada na nju i njenu imovinu kao i diskriminaciju od strane poslodavca.

Godina traženja savjeta i osnov za traženje azila	2018.	2019.	2020.	UKUPNO
Seksualna orijentacija	6	8	3	17
Rodni identitet	1	0	2	3
Ukupan broj slučajeva	7	8	5	20

Tabela 7. Podaci SOC-a o slučajevima traženja pomoći u procesu dobijanja azila

Neobezbjeđivanje sigurnog smještaja za LGBTI osobe kao izrazito ranjive osobe u ovoj situaciji, kao i neosiguravanje jasnih, razumljivih uputa kako pokrenuti administrativnu proceduru traženja azila, kroz ovaj slučaj se pokazalo kao najveći problem za sve LGBTI osobe koje žele da traže azil u BiH.

Smjernice za djelovanje

1. Izmijeniti Zakon o azilu BiH tako da se spol i SORISK eksplicitno navedu kao osnove za traženje azila i mogući razlozi proganjanja;
2. Zakonom o strancima prepoznati istospolne zajednice, odnosno spajanje porodice kao osnovu za dodjeljivanje privremenog boravka partnerima_kama bh. građana_ki;
3. Osigurati obuku službenicima_ama koji_e se bave azilom kako bi LGBTI tražioci_teljice azila tokom procedure traženja azila bili_e tretirani_e s poštovanjem, na adekvatan, profesionalan i senzibilan način, te da bi njihovi zahtjevi bili procesuirani adekvatno i blagovremeno;
4. Osigurati dostojanstven i efikasan tretman te siguran smještaj za LGBTI osobe tražitelje_ice azila u BiH s posebnom pažnjom na činjenicu da pripadaju izrazito ranjivoj skupini podložnoj nasilju u prihvatnim centrima.

VIII SOCIO-EKONOMSKI POLOŽAJ LGBTI OSOBA

Pravni okvir

Najznačajniji zakon kojima se štite prava LGBTI osoba jeste ZZZD BiH kojim se garantuje ravnopravan položaj i jednake mogućnosti svim građanima i građankama bez obzira na SORISK.⁴¹ Ovim zakonom je predviđena i obaveza usklađivanja svih drugih zakona i općih propisa sa odredbama ZZZD-a, a u slučaju neusklađenosti odredbi, primjenjivat će se ZZZD. Zabrana diskriminacije se primjenjuje na pravna i fizička lica, u privatnom i javnom sektoru i u svim oblastima, a naročito zaposlenja, obrazovanja, stanovanja, zdravstva i socijalne zaštite.

Na nivou BiH usvojeno je **pet zakona koji okvirno regulišu oblast obrazovanja**: Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci u BiH, Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH i Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje. Svi zakoni na nivou entiteta, kantona i Brčko distrikta BiH trebaju biti usklađeni sa okvirnim zakonima iz oblasti obrazovanja na nivou države. Iako Zakon o zabrani diskriminacije SORISK izričito predviđa kao zabranjene osnove diskriminacije, svi ovi osnovi, posebno rodni identitet, obično su samo djelimično uključeni pod osnov spola ili roda.⁴²

Jednako kao i oblast obrazovanja, **oblast rada i zapošljavanja je u nadležnosti entiteta, BD i kantona**. Izuzetak predstavljaju zakoni kojima se reguliše rad zaposlenih u državnoj službi u institucijama BiH, koje donosi Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Relevantni važeći zakoni najčešće uređuju diskriminaciju po osnovu spola, predviđajući zabrane diskriminacije u odnosu na spol radnika/radnica, što se ne može smatrati analognim rješenjem za diskriminaciju po osnovu SORI. Iako je ZZZD-om predviđena obaveza da se zakoni na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou usklađuju s njim, i dalje velik broj zakona ne uključuje SORISK kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija. Ovo je posebno vidljivo u radnom zakonodavstvu, gdje dva zakona (Zakon o radu FBiH, Zakon o radu BD BiH) koriste neadekvatan termin "spolno opredjeljenje" kao zabranjeni osnov diskriminacije, te ne uključuje rodni identitet. Sa druge

41 Zakon o zabrani diskriminacije BiH, član 2, stav (1)

42 Detaljan pregled bh. pravnog okvira u oblasti obrazovanja u kontekstu ljudskih prava i položaja LGBTI osoba dostupan je publikaciji Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u bosni i hercegovini, dostupnoj na <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/06/Socio-ekonomski-položaj-LGBTI-osoba-u-BiH-web.pdf>

strane, izostaje adekvatno normiranje ne samo u domenu zabranjenog osnova već i garancije određenih prava, koja su, primjerice, predviđena samo za žene, uključujući oblasti koje Zakon o diskriminaciji eksplicitno navodi.⁴³

Institucionalno djelovanje

Oblasti obrazovanja, stanovanja, rada i zapošljavanja u kontekstu prava LGBTI osoba još uvijek su oblasti kojima se većina nadležnih institucija u BiH ne bavi: bilo na nivou istraživanja i mapiranja potreba, zakonskih i izmjena javnih politika, ili dosljedne primjene trenutnih zakonskih rješenja, politika i mjera. S obzirom da je dosadašnjem institucionalnom djelovanju u oblasti položaja i prava LGBTI osoba uvijek prethodilo ekstenzivno i dugotrajno zagovaranje organizacija civilnog društva koje se bave pravima LGBTI osoba, a koje je bilo usmjereno primarno na borbu protiv nasilja i diskriminacije, te pravnog vakuuma ili nereguliranja istospolnih zajednica života i pravnog priznavanja rodnog identiteta kao gorućih tema za LGBTI osobe u BiH, ne čudi većinski izostanak institucionalnog djelovanja u navedenim oblastima.

Međutim, **inicijalni napori u ovim oblastima su našli svoje mjesto u Akcionom planu za unapređenje ljudskih prava i osnovnih sloboda LGBTI osoba u BiH 2021-2023⁴⁴**, na državnom nivou. Budući da Akcioni plan prati strukturu Preporuke CM/Rec(2010)5 VE državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu SORI koja pokriva izričito i oblasti stanovanja, rada i zapošljavanja, u verziji Akcionog plana koja još uvijek čeka na usvajanje pri VM BiH, našle su se i mjere koje su usmjerene na obuka *profesionalaca ki u oblasti (između ostalih) i obrazovanja, socijalne zaštite, rada i zapošljavanja o pravima i slobodama LGBTI osoba te provođenje aktivnosti u obrazovnim institucijama o sprečavanju predrasuda i stereotipa prema LGBTI osobama*. Predviđena aktivnost utvrđivanja prava na besplatnu pravnu pomoć za LGBTI osobe slabog imovnog stanja, takođe upućuje na sagledanje položaja LGBTI osoba i iz socio-ekonomskog ugla, a ne samo iz pravno-formalnog, što je primarno rezultat saradnje institucija vlasti, međunarodnih organizacija i lokalnih organizacija civilnog društva na izradi i oblikovanju ovog javnopolitičkog dokumenta.

43 Detaljan pregled bh. pravnog okvira u oblasti rada i zapošljavanja u kontekstu ljudskih prava i položaja LGBTI osoba dostupan je u publikaciji Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u bosni i hercegovini, dostupnoj na <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/06/Socio-ekonomski-polozej-LGBTI-osoba-u-BiH-web.pdf>

44 Više informacija o institucijama koje su vodile proces izrade Akcionog plana, kao i o samom procesu, preporučujemo poglavlje Dobre prakse - Napredak u procesu usvajanja Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.)

Ono što predstoji kao preduslov provođenju ovih aktivnosti i mjera jeste usvajanje Akcionog plana na državnom nivou te "spuštanje" na nivoe vlasti u čijim mandatima su oblasti stanovanja, obrazovanja, rada i zapošljavanja (entitet, kanton). Upravo su ovo sfere u kojima se ogleda kvalitet života LGBTIQ osoba u BiH u svakodnevnici, stepen uključenosti u sve tokove javnog života, kao i mogućnosti da se pristupi institucijama odnosno pravima i slobodama trenutno zagarantovanim bh. pravnim okvirom, a koje mogu biti optimalno mjerilo društvenog napretka ka inkluziji i prihvatanju LGBTIQ osoba u bh. društvu.

Društvena stvarnost

Kako bismo dobili kompletnu sliku o životu LGBTIQ osoba u BiH, i doprinijeli njihovoj inkluziji i prihvatanju, SOC je sproveo istraživanje o socio-ekonomskom položaju LGBTIQ osoba o kojem do sada nisu postojali relevantni podaci. Oblasti koje su bile u fokusu istraživanja su položaj LGBTIQ osoba u obrazovnom sistemu, mogućnosti zapošljavanja na tržištu rada, socio-ekonomska pozadina, diskriminacija i drugi faktori koji ih ograničavaju u pronalasku stabilnog zaposlenja.

Istraživanje⁴⁵ je pokazalo da:

- 38% LGBTIQ osoba koje su se outovale tokom obrazovanja je primijetilo promjenu odnosa nakon outovanja kod kolega i nastavnog osoblja,
- 5% LGBTIQ osoba je prijavilo diskriminaciju u obrazovanju,
- 81% LGBTIQ osoba koje smatra da nastavno osoblje nije dovoljno senzibilizirano,
- za 20% opšte populacije predstavlja problem da osobe za koje se zna da su LGBTIQ budu dio kadra/osoblja obrazovnih institucija,
- 16% LGBTIQ osoba radi u 'sivoj' ekonomiji dok 56% ima iskustvo rada legalno i nelegalno,
- 44% LGBTIQ osoba je doživjelo da na razgovorima za posao budu postavljena pitanja o ličnom životu,
- 17% opšte populacije bi smetalo da rade sa LGBTIQ osobama,
- 73% opšte populacije nikada nisu radili sa LGBTIQ osobama,
- 42% LGBTIQ osoba se nije outovalo na radnom mjestu, od čega 40% zbog straha za vlastitu sigurnost,
- 52% LGBTIQ osoba koje su se outovali na poslu su doživjeli neumjesne komentare radne sredine o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu,
- 18% LGBTIQ osoba je imalo probleme prilikom iznajmljivanja stambenog prostora,
- 18% LGBTIQ osoba je izbačeno iz iznajmljenog stambenog prostora.⁴⁶

45 Detaljni rezultati i analiza istraživanja su predstavljeni u publikaciji Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u bosni i hercegovini, dostupnoj na <https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/06/Socio-ekonomski-položaj-LGBTIQ-osoba-u-BiH-web.pdf>

46 Lejla Gačanica, Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini; Sarajevski otvoreni centar, Sarajevo, 2021.

Smjernice za djelovanje

1. Uključiti teme koje obrađuju rodnu ravnopravnost, sa posebnom sekcijom o SORISK u nastavne planove i programe relevantnih predmeta počevši od osnovnog obrazovanja.
2. Obraditi pitanja spola, roda i seksualnosti kroz časove odjeljske zajednice.
3. Izraditi smjernice/priručnik za nastavno osoblje za sprečavanje homofobije/transfobije i osiguranju adekvatne podrške za LGBTI učenike/ce.
4. Osigurati senzibilizirane psihologe i pedagoge koji bi mogli pružiti psihološku pomoć LGBTI učenicima/ama u osnovnim i srednjim školama.
5. Proširiti članove zakona o radu FBiH, RS i BDBiH u kojima se uz zabranu pitanja o trudnoći prilikom zapošljavanja uvodi i zabrana postavljanja pitanja o seksualnoj orijentaciji, spolnim oznakama i rodnom identitetu.
6. Obezbijediti pravnu pomoć za LGBTI osobe koje dožive povredu radnih prava ili diskriminaciju na radu ili prilikom zapošljavanja.
7. Raditi na unapređenju sudskih, upravnih i inspekcijskih postupaka u slučaju zaštite ili ostvarivanja prava LGBTI osoba iz oblasti rada, kroz kontinuiranu saradnju i edukaciju.
8. Poboljšati sigurnost LGBTI osoba na radnim mjestima, uvođenjem nulte tolerancije na nasilje kroz interne politike i sankcije.
9. Uspostaviti programe za unapređenje porodičnih odnosa i smanjenje beskućništva LGBTI mladih, kao i programe zaštite od nasilja u porodici, i osnovati sigurne kuće za LGBTI žrtve nasilja.⁴⁷

⁴⁷ Ibid.

IX AKTIVNOSTI U LOKALNIM ZAJEDNICAMA ZA UNAPREĐENJE PRAVA LGBTI OSOBA

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Republici Srpskoj

LGBTI osobe najčešće svoja prava, a i određene druge potrebe, ostvaruju upravo kroz organizacije u lokalnim zajednicama ili kroz uspostavljene mreže podrške, a koje su prepoznate kao siguran prostor u kojem postoje resursi i kapaciteti da odgovore na potrebe LGBTI zajednice.

Centar za mlade KVART je aktivistička i grassroot organizacija čiji rad i djelovanje je zasnovano na beskompromisnom poštovanju univerzalnih ljudskih vrijednosti kao što su mir, nenasilje, demokratija, sloboda, jednakost, poštovanje ljudskih prava, antifašizam i pravda. Djelovanje Centra za mlade "KVART" je usmjereno na mlade kao najvitalniji dio društva i najadekvatnijeg za postizanje pozitivne društvene promjene, kroz viziju društva jednakih i slobodnih, te sa misijom borbe protiv svih oblika društvene nepravde i nejednakosti. Tokom rada i djelovanja organizacija na različitim strateškim poljima (suočavanje sa prošlošću, socijalna pravda i ljudska prava LGBTI osoba) aktivisti i aktivistice su često izloženi/e diskriminaciji, zločinu i govoru iz mržnje što ih je podstaklo da se sistematičnije i adekvatnije bave problemima i borbom za LGBTI prava, ali i da njeguju feminističku etiku brige i odgovornosti.

U momentu pisanja ovog izvještaja, u **RS-u je Centar za mlade KVART jedina registrovana organizacija** koja se strateški i programski kroz svoje statutarne ciljeve bavi pitanjima zaštite prava LGBTI osoba, a uz podršku i kroz saradnju sa SOC-om i Tuzlanskim otvorenim centrom (TOC), te drugim organizacijama i aktivističkim kolektivima kako u BiH, tako i u regionu. Aktivisti_kinje organizacije su aktivno učestvovali_e u nastanku i razvoju LGBTI pokreta u BiH od samog početka (Udruženje Q, Šarena Mreža, Udruženje Okvir, BUKA, Šareno Kino, Queer Luka, Equilibrium) i pratili_e tok razvoja borbe za LGBTI prava u BiH. Učestvovali_e su od pionirskog djelovanja Udruženja Q i formiranju Šarene Mreže u Sarajevu preko osnaživanja i organizovanja LGBTI pokreta u Sarajevu i Banjoj Luci kroz organizacije Udruženje Okvir i SOC, Equilibrium i Banjalučko udruženje kvir aktivista (BUKA), pa do samostalnog djelovanja, rada i organizovanja aktivnosti i projekata za zajednicu u sjeverozapadnoj Bosni i Hercegovini (Prijedor, Banja Luka, Bihać i druga manja mjesta u okolini navedenih gradova). Takođe, njegovanjem aktivističkog pristupa u borbi za LGBTI

prava organizacije je realizovala niz neprojektnih aktivnosti kojima je značajno doprinijela vidljivosti LGBTI osoba, kako u lokalnoj zajednici, tako i u bh. društvu (ulične akcije, kreiranjem i vođenjem virtualnog kina za prikazivanje filmova sa LGBTI tematikom, organizovanje različitih društvenih aktivnosti za pripadnike i pripadnice LGBTI zajednice i sl.). Značajno je napomenuti da aktivisti i aktivistice organizacije aktivno učestvuju u organizaciji Povorke ponosa u Sarajevu.

Jedan od važnih ciljeva Centra za mlade KVART je osnaživanje same LGBTI zajednice. Kroz programe se uključuju LGBTI osobe u edukativne, kreativne, psihološke i druge radionice osnaživanja koje imaju za cilj izgradnju ličnih kapaciteta LGBTI osoba, ali i pomoć u slučajevima nasilja ili diskriminacije.

Kroz prethodne godine rada i djelovanja **opremljen je "gaym room"** koji služi kao sigurni dnevni prostor za LGBTI osobe u Prijedoru, u kojoj su dostupne knjige i video materijali LGBTI tematike i koja je svakodnevno na raspolaganju korisnicima_ama.

Krajem godine počele su sa radom **grupe podrške u Banjaluci i Prijedoru** kao mjesto za razmjenu iskustva, osjećaja i razmišljanja. Cilj ovih grupa podrške je da kroz njegovanje povjerljivosti, prihvatanje i razumijevanja razvijaju kapacitete pozitivnog samoprihvatanja, razvijanje samopouzdanja i pozitivne slike o sebi, a članovi i članice grupe međusobno pomažu jedni drugima kroz razgovor u sigurnom okruženju i prijateljskoj atmosferi. Grupu vodi Irena Đumić Jurić-Marjanović, LGBTI friendly psihoterapeutkinja iz Banja Luke koja u svom radu primjenjuje afirmativni pristup u radu sa LGBTI osobama.

Kako je u periodu pandemije bilo preporučeno pridržavanje svim epidemioloških mjera za suzbijanje pandemije, neke od aktivnosti koje Kwart već godinama unazad redovno organizuje su morale biti pomjerene. Jedna od tih aktivnosti je **obilježavanje 17. maja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije (IDAHOT) u Banjaluci koja je realizovana u avgustu**, te je tokom ovog događaja organizovana radionica za LGBTI zajednicu, upriličena izložba fotografija sa prve BH Povorke ponosa kao i razgovor sa aktivistima o značaju organizovanja povorke ponosa u Sarajevu. U večernjim satima je prikazan film "Šetamo za ljubav bebo" o organizaciji prve Povorke ponosa u Sarajevu, te na kraju večeri žurka.⁴⁸

Druga aktivnost je **Q sport kamp** koji je organizovan na Sutjesci krajem septembra, gdje su 22 LGBTI osobe u sigurnom okruženju imale priliku provesti vrijeme sa drugim LGBTI osobama, ići na jednodnevne izlete u Perućicu i jezera u sklopu Nacionalnog parka Sutjeska, učestvovati u sportskim aktivnostima i

48 <https://6yka.com/novosti/zasto-je-povorka-ponosa-vazna-kao-javni-dogadaj-u-bih>

drugim edukativnim sadržajima. Ova aktivnost ima za cilj umrežavanje LGBTI osoba i obezbjeđivanje sigurnog prostora za razmjenu mišljenja, emocija i iskustava LGBTI osoba između sebe.

I u narednom periodu Kwart će posebne napore uložiti u izgradnji ličnih kapaciteta LGBTI osoba i njihovoj većoj socijalnom inkluziji u sve sfera rada i djelovanja.

Pravni okvir i institucionalno djelovanje

Iako je ZZD u primjeni od 2009. godine, u RS su prisutne određene prakse koje direktno diskriminišu LGBTI osobe.

Jedan od primjera je praksa Zavoda za transfuzijsku medicinu RS gdje je još uvijek u primjeni **diskriminatorni upitnik koji zabranjuje darivanje krvi svim osobama koje imaju „povremene ili stalne kontakte sa homoseksualcima“**. Iako su predstavnici/ce Centra za mlade Kwart u više navrata ulazili u pregovore o izmjeni upitnika i predlagali da se umjesto seksualne orijentacije kao kriterij za odbijanje potencijalnih donatora_ki koristi rizično seksualno ponašanje, nažalost to se još uvijek nije desilo.

Iako je krivičnopravnim i prekršajnopravnim propisima u RS, uspostavljen normativni okvir za inkriminaciju i sankcionisanje ponašanja koja imaju obilježja krivičnog odnosno prekršajnog delikta uz specifičnu pobudu za ispoljavanje ovih protuzakonitih i nasilnih ponašanja gdje je počinilac motivisan predrasudama ili mržnjom prema određenoj društvenoj grupi, **u praksi RS već godinama ne postoji ni jedna presuda za krivična djela počinjena iz mržnje**, a problem leži u neadekvatnoj kvalifikaciji zločina iz mržnje od strane tužilaca, te uglavnom osobe koje vrše ove delikte budu kažnjeni novčanim kaznama prema kršenju Zakona o javnom redu i miru.

Pored rada sa LGBTI zajednicom, značajan je doprinos Kvarta u **izgradnji institucionalne mreže podrške u zaštiti prava LGBTI osoba** kroz izgradnju kapaciteta predstavnika_ica institucija u preuzimanju proaktivne uloge u unapređenju života LGBTI osoba u RS.

Detektujući problem manjka znanja i iskustva stručnjaka/inja iz oblasti zaštite mentalnog zdravlja da odgovore na potrebe LGBTI zajednice, Kwart je **realizovao edukacije za stručnjake/inje pomagačkih profesija koje su imala za cilj jačanje kapaciteta predstavnika/ca institucija, ali i civilnog sektora za dalji rad sa LGBTI osobama kao i stvaranje jače institucionalne i društvene mreže podrške prema LGBTI osobama**. Cilj edukacije je bilo učenje

o afirmativnom pristupu u savjetodavnom i psihoterapijskom radu sa LGBTI osobama, a učesnici/e edukacije su bili stručnjaci/kinje pomagačkih profesija iz Prijedora i Banja Luke iz različitih institucija kao što su **Centar za mentalno zdravlje, Centar za medicinu rada i sporta, Centar za socijalni rad, psiholozi u srednjim školama, ali i predstavnici/e civilnog sektora**. Predavačica je bila Iva Žegura, klinička psihološkinja i geštalt terapeutkinja iz Zagreba, sa preko 20 godina radnog iskustva sa LGBTI zajednicom i održanim brojnim treninzima koji su imali za cilj edukaciju stručnog kadra i senzibilizacija u radu sa LGBTI osobama.

U 2020. godini, **Kvart je učestvovao u izradi Akcionog plana za ravnopravnost LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini**, a koji se realizuje uz podršku VE. Imali su priliku predlagati smjernice za unapređenje rada institucija i kreirati strateške ciljeve za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u BiH.

Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici

Življenje u homofobičnoj, bifobičnoj i transfobičnoj sredini, stalno suočavanje s diskriminacijom i opresijom te izloženost različitim oblicima nasilja ima teške posljedice za same članove/ice LGBTI zajednice. Osim toga, konstantan "pritisak" na same osobe je i neprestana potreba za autovanjem (i stalno razmišljanje o izboru hoće li sakrivati svoj život ili će ga otkriti), što se događa pri svakom susretu s novom osobom, u privatnom ili poslovnom okruženju ili u nekim drugim socijalnim interakcijama. Zato je za LGBTI osobe važno osigurati adekvatnu podršku koja će ih osnažiti i pomoći u razrješavanju njihovih specifičnih problema.

Prošla godina je nametnula niz izazova za LGBTI osobe, te u pandemijskim okolnostima uzrokovanim virusom COVID-19 povećan broj slučajeva nasilja u porodici. Mnoge LGBTI osobe koje su živjele same usljed promjene životnih uslova (gubitka posla, smanjenog obima obaveza na fakultetima i sl.), bile su prinuđene vratiti se kući roditeljima. Tamo su se suočili s mnogim problemima kad su bili zatvoreni u domu s roditeljima koji ih ne podržavaju ili su nasilni prema njima. Mnogo LGBTI osoba je potražilo psihološku podršku, jer je ova situacija uticala na njihovo mentalno zdravlje. **Od aprila mjeseca Kvart je kontinuirano pružao usluge psihološkog savjetovanja LGBTI osobama, te su ukupno 32 osobe tokom prošle godine sa područja Bosne i Hercegovine koristile ovu usluge.**

Najčešći problemi sa kojima su se osobe javljale su bili poremećaji vezani za promjenu ponašanja usljed promjene životnih okolnosti, depresivna

stanja, savjetovanja u slučajevima porodičnog nasilja, podrška trans osobama kojima je u jednom periodu pandemije bilo onemogućeno nabavljanje hormonske terapije što je dodatno zakomplikovalo proces tranzicije.

Tokom prošle godine, Kwart je u nekoliko navrata učestvovao u premještanju osoba iz kampova u siguran prostor na nekoj drugoj lokaciji. Ono na šta bi trebalo ukazati jeste da u Bosni i Hercegovini ne postoje sigurne kuće za LGBTI osobe, tako da oni moraju svakodnevno trpiti diskriminaciju i nasilje.

Smjernice za djelovanje

1. Uspostavljanje sigurnih kuća te omogućavanje LGBTI osobama, s posebnim naglaskom na LGBTI osobe u pokretu koje su u potrebi izmještanja u siguran prostor i obezbjeđivanje podrške za adekvatnu integraciju;
2. Adekvatno procesuiranje slučajeva zločina iz mržnje i govora mržnje prema LGBTI osobama, te sankcionisanje govora mržnje na internetu kako bi se jačalo povjerenje LGBTI osoba u lokalne institucije (policija/ pravosuđe), te gradila lokalna društvena kohezija i prihvatanje LGBTI osoba;
3. Radi regulisanja niza socio-ekonomskih prava LGBTI širom BiH, potrebno je omogućiti i regulisati pitanje istospolnih zajednica u BiH.

Djelovanje organizacija za prava LGBTI osoba u Tuzlanskom kantonu

Tuzlanski otvoreni centar kroz svoj rad nastoji graditi most povjerenja između LGBTI zajednice i institucija Tuzlanskog kantona (TK). Organizacija kroz kontinuirano aktivističko djelovanje na feminističkim principima promovira ljudska prava LGBTI osoba i rodnu ravnopravnost u javnom životu i prostoru, a djeluje kroz osnaživanje LGBTI+ zajednice, predlaganje i zagovaranje inkluzivnih politika i zakonodavstva, kreiranje institucionalne infrastrukture podrške, senzibilizaciju javnosti i osvajanje javnog prostora, unapređenje kapaciteta i proizvodnju znanja i učestvovanje u izgradnji i jačanju lokalne mreže civilnog društva.

TOC aktivno učestvuje u radu Internacionalne lezbejske i gej asocijacije ILGA World/Europe, LGBTI mreže organizacija za Zapadni Balkan i Tursku – ERA, Koalicije za borbu protiv govora mržnje i zločina iz mržnje BiH, Koalicije za borbu protiv mržnje Tuzla i Vijeća mladih Grada Tuzla.

COVID-19 pandemija posebno je naglasila potrebu za opstankom i djelovanjem LGBTI organizacija u lokalnim zajednicama koje mogu pružiti adekvatnu podršku i servise LGBTI osobama čija je ranjivost pojačana u stanju krize. Nakon proglašenja stanja nesreće, TOC je prilagodio svoj rad naredbama i mjerama kriznih štabova. Kako bi se saznale potrebe i problemi LGBTI+ zajednice u tom periodu rađen je kratki upitnik sa LGBTI+ osobama iz Tuzle.

Kako bi se pružila adekvatna podrška, u skladu sa epidemiološkim mjerama, održano je 10 edukacija i druženja za LGBTI zajednicu. Posebno se oslonilo na komuniciranje i rad u online prostoru, te alati za rad i aktivnosti prilagodili online formatu na način da dostignu očekivane rezultate koliko je to moguće. Društvene mreže su postale jedan inkluzivan i slobodan prostor dostupan LGBTI+ osobama da ispričaju svoje priče i/ili dijele kreativne sadržaje koji su im pomogli da žive kroz aktuelnu krizu. Ti sadržaji su dio objavljene publikacije „*Queer umjetnost u samoizolaciji*“⁴⁹, a na kraju 2020. godine je počelo i stvaranje knjige „*Pričam ti u duginim bojama: Queer životne priče*“ u kojoj će biti sabrane životne priče queer osoba iz cijele BiH s ciljem senzibiliziranja šire javnosti sa životnim pričama LGBTI osoba.

Vidljivost LGBTI tema u javnom prostoru povećana je i obilježavanjem značajnih datuma kroz kampanje na društvenim mrežama, implementaciju

49 Publikacija „*Queer umjetnost u samoizolaciji*“ (Tuzlanski otvoreni centar, 2020.). Dostupno na: <http://toc.ba/blog/2020/05/17/queer-umjetnost-u-samoizolaciji-2/>

emisija *Tuzlanski otvoreni program*⁵⁰ na JP „RTV7“ Tuzla, objavljivanje članaka na društvenim mrežama i kontinuiranu reklamnu kampanju na LED displayima u centru Tuzle.

Pravni okvir i institucionalno djelovanje

Iako je zakonski okvir kojim se štite ljudska prava LGBTI osoba u BiH unaprijeđen sa izmjenama ZZD, krivičnih zakona entiteta i Brčko distrikta, zakona i akcionih planova rodne ravnopravnosti u BiH, njihova spora ili nepostojeća implementacija uzrokuju i dalje široko rasprostranjenu diskriminaciju, govor i zločin iz mržnje. Naročito tome doprinosi decentralizovan politički sistem, posebno u FBiH gdje su osnovna životna pitanja spuštana na nivo odlučivanja i organizovanja unutar kantona i jedinica lokalne samouprave.

Ustav TK⁵¹ u članu 7 propisuje da „U ostvarivanju svojih nadležnosti, Kanton osigurava i provodi sve mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom Bosne i Hercegovine i njegovim aneksima, Ustavom Federacije i njegovim Aneksom i ovim ustavom, vodeći računa o jednakopravnosti svih naroda i građana u Kantonu, općinama i gradovima“.

Osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda također je obaveza i lokalnih zajednica u FBiH. Zakon o principima lokalne samouprave FBiH⁵² u članu 8 propisuje da „U vlastite nadležnosti jedinice lokalne samouprave posebno spadaju: osiguranje i zaštita ljudskih prava i osnovnih sloboda u skladu sa Ustavom“ što je vidljivo i u poglavlju II – Ostvarivanje i zaštita ljudskih prava i sloboda i saradnja sa ombudsmenima Statuta Općine Tuzla⁵³ (Statut Grada Tuzla nakon usvajanja Zakona o Gradu Tuzla⁵⁴ 2014. godine još uvijek nije usvojen usljed nedostatka političkog dogovora). Naročito se ističe obaveza službi i institucija da u radu sa građanima i građankama osiguraju zaštitu ljudskih prava i sloboda, te postupaju bez diskriminacije.

50 Tuzlanski otvoreni program (Youtube kanal Tuzlanskog otvorenog centra). Dostupno na: https://youtube.com/playlist?list=PLLI4xwRfEn6bgAl6HnWnjzmjcdhAqfV_

51 Ustav Tuzlanskog kantona («Službene novine Tuzlansko-podrinjskog kantona», br. 7/97 i 3/99 i «Službene novine Tuzlanskog kantona», br. 13/99, 10/00, 14/02, 6/04 i 10/04): Dostupno na: <http://www.vladatk.kim.ba/ustav-tk>

52 Zakon o principima lokalne samouprave FBiH (Službene novine FBiH, broj 49/06). Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/>

53 Statut Općine Tuzla (Službeni glasnik Općine Tuzla, broj 2/99, 9/00, 2/08, 12/09). Dostupno na: <http://grad.tuzla.ba/wp-content/uploads/2014/11/statut-pre%C4%8Di%C5%A1%C4%87eni-tekst-2011-1.pdf>

54 Zakon o Gradu Tuzla (Službene novine FbiH, broj 80/14). Dostupno na: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/>

Iako ih različiti međunarodni propisi, ustavi i zakoni obavezuju na jednako postupanje, institucije TK i dalje nisu adekvatan sistem podrške njihovim LGBTI građanima_kama.

Analize politika javnih institucija TK koje je 2019. radio TOC, predstavljene u publikaciji *Smjernice javnim institucijama Tuzlanskog kantona za rad sa LGBTI osobama*⁵⁵ pokazuju da javne ustanove nemaju adekvatne politike prema LGBTI populaciji i redovne obuke za osoblje, što utječe na njihov neravnopravan tretman u pružanju servisa LGBTI građanima i građankama.

2019. godine **TOC je osnovao neformalnu Lokalnu institucionalnu mrežu podrške LGBTI osobama u TK u čijem radu učestvuje 14 institucija i organizacija civilnog društva**. U 2020. godini radilo se na održivosti mreže kroz redovnu komunikaciju sa članicama i održavanjem sastanaka ukoliko je to bilo moguće usljed COVID-19 pandemije. Fokus je bio na bilateralnom radu sa članicama mreže i specifičnim servisima koje pružaju LGBTI osobama. Tako je kroz ovu saradnju **TO u 2019. godini potpisao sporazume o saradnji sa Udruženjem „Amica Educa“ Tuzla, Omladinski pokret Revolt Tuzla, Biro za ljudska prava Tuzla, JU „Centar za kulturu“ Tuzla, u 2020. godini potpisani su sporazumi sa JZNU „Univerzitetski klinički centar“ Tuzla i JP „RTV7“ Tuzla, dok je u 2021. godini potpisan sporazum sa Gradom Tuzla**⁵⁶ čime je posebno potvrđena saradnja koju TOC ima sa Gradom Tuzla kao jedinom lokalnom jedinicom samouprave u BiH koja čini historijske korake u unapređenju kvalitete života njenih građana i građanki.

U 2020. godini je ta saradnja nastavljena radom **TOC-a u Koordinacijskoj grupi za Strategiju za mlade Grada Tuzla i Partnerskoj grupi za društveni razvoj grada Tuzla** koja vrši monitoring implementacije Strategije za razvoj Grada Tuzla do 2026. godine, a ostvarena je i finansijska podrška iz Budžeta Grada Tuzla 2020 za festival „Merlinka u Tuzli“ i projekat „Osnovna škola LGBTI prava“.

Članice Vijeća mladih Grada Tuzla (14 omladinskih organizacija) u 2020. godine su kroz rad TOC-a informisane_i i senzibilizirane_i o potrebama i problemima LGBTI osoba u Tuzli kroz 2 aktivnosti u kojima je učestvovalo 30 osoba.

55 Smjernice javnim institucijama Tuzlanskog kantona za rad sa LGBTI osobama (Tuzlanski otvoreni centar, 2019). Dostupno na: <http://toc.ba/wp-content/uploads/2019/12/7.2.-Smjernice-javnim-institucijama-Tuzlanskog-kantona-za-rad-sa-LGBTI-osobama.pdf>

56 Tuzlanski otvoreni centar i Grad Tuzla potpisali sporazum o saradnji. Dostupno na: <http://toc.ba/blog/2021/02/02/tuzlanski-otvoreni-centar-i-grad-tuzla-potpisali-sporazum-o-saradnji/>

Društvena stvarnost u lokalnoj zajednici

Većina odgovora iz kratkog upitnika sa LGBTIQ+ osobama rađenog tokom perioda pandemije iz Tuzle upućivala je da su socijalna odvojenost i nemogućnost učešća u aktivnostima za njih najveći problem, te da je mentalno zdravlje narušeno i postoje prijetnje od porodičnog psihičkog i fizičkog nasilja.

Kroz gorenavedenu analizu politika javnih institucija u Tuzlanskom kantonu primijećeno je da su diskriminacija i homofobija naručito prisutne u školama i da obrazovne institucije nisu sigurna okruženja za njene LGBTIQ učenike i nastavno osoblje.

Intervjui sa LGBTIQ osobama u okviru istog ovog istraživanja su pokazali da ne postoji povjerenje u institucije zbog straha od outovanja i/ili nepravilnog postupanja prilikom korištenja servisa. To je potvrdilo i *Ispitivanje problema i potreba LGBTIQ zajednice u TK*⁵⁷ TOC_a iz 2019. godine u kojem niti jedna osoba iz LGBTIQ zajednice koja je uzela učešće u ispitivanju nije odgovorila da ima povjerenja u institucije BiH. Djelomično povjerenje ima 31.4% osoba, a čak 68.6% ispitanika/ca nema povjerenje u naše javne institucije. Upravo iz tog razloga što je povjerenje nepostojano slijede podaci koji pokazuje da 95.7% ispitanika/ca koji/e su doživjeli/e neki vid diskriminacije i/ili nasilja ih nisu prijavili.“

COVID-19 pandemija donijela je sa sobom posebne izazove u radu sa LGBTIQ+ zajednicom u TK. Posljednja javna aktivnost koja je realizovana prije proglašenja stanja nesreće u TK⁵⁸ i Tuzli⁵⁹ bio je Šesti po redu Međunarodni festival queer umjetnosti i filma „Merlinka u Tuzli“. Festival je okupio najveći broj posjetitelja_ki do tada i potvrdio potrebu za stvaranjem inkluzivnog i solidarnog prostora.

Iako je realiziran bez sigurnosnih prijetnji, još jednom je potvrđena potreba da se mjenja Zakon o javnom okupljanju TK i prakse policije u odnosu na adekvatno osiguranje događaja koji su od visokog rizika. Sloboda okupljanja i tretman institucija pravde u odnosu na organizacije koje se bave LGBTIQ pitanjima i promocijom ljudskih prava trebaju biti od posebne važnosti.

57 Ispitivanje problema i potreba LGBTIQ zajednice u TK (Tuzlanski otvoreni centar, 2019). Dostupno na: ispitivanje-potreba-LGBTIQ-zajednice-u-TK.pdf (toc.ba)

58 Proglašeno stanje nesreće u TK (Vlada TK, 17.03.2020.). Dostupno na: <http://vladatk.kim.ba/vladatk/rad-vlade/aktivnosti-vlade/7356-odrzana-19-vanredna-sjednica-vlade-tk>

59 Proglašeno stanje nesreće uzrokovane pojavom koronavirusa COVID-19 na području Grada Tuzle (Grad Tuzla, 19.03.2020.). Dostupno na: <http://grad.tuzla.ba/vijesti/proglaseno-stanje-nesrece-uzrokovane-pojavom-koronavirusa-covid-19-na-podrucju-grada-tuzle/>

Smjernice za djelovanje:

1. Mijenjati Zakon o javnom okupljanju TK i prakse policije u odnosu na adekvatno osiguranje događaja koji su od visokog rizika, te u skladu sa međunarodnim pravnim standardima u ovom oblasti;
2. Jačati kapacitete organizacija za pružanje psihosocijalne i pravne podrške, ali i za rad sa institucijama na kreiranju pozitivnih javnih politika i internih praksi, edukaciji i senzibiliziranju osoblja za rad sa LGBTI osobama;
3. Decentralizacija aktivističkih napora i donatorskih politika;
4. Implementacija postojećih pravnih propisa i politika na kantonalnim i lokalnim nivoima, kao i osnivanje i održivost lokalnih mreža podrške LGBTI osobama.

RJEČNIK LGBTI POJMOVA⁶⁰

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod interspolnih osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkriće i kao (manje ili više) javna obznana drugima. *Coming out* (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu vlastiti identitet, što je veoma važno za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminisati na osnovu *seksualne orijentacije*, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovu *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a interspolne osobe na osnovu *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu zakonski prepoznate kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

Princip nediskriminacije

Jednak tretman pojedinaca_i ili grupe, bez obzira na njihove specifične karakteristike. Koristi se da bi se procijenili prividno neutralni kriteriji i prakse koje mogu prouzrokovati efekte koji osobe s tim karakteristikama sistematski stavljaju u nepovoljniji položaj.

HOMOFOBIIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama, koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

60 Rječnik LGBT pojmova nastao je zajedničkim radom tima SOC-a.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Osoba koju privlače osobe istog spola.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno za osobe koje seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije *spolne karakteristike*, uključujući hromosome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti, ove osobe često su nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

INTERSEKCIONALNOST

Pristup proizašao iz sociološke teorije intersekcionalnosti, koji diskriminaciju analizira kao složen sistem u kome su različiti oblici diskriminacije zasnovani na različitim kategorijama identiteta (roda, pola, rase, klase, seksualne orijentacije, rodnog identiteta). Ovi identiteti su međusobno povezani i utiču jedni na druge, te se i u razmatranjima diskriminacije moraju sagledavati skupa.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki, već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, a uključuje i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili svoj život žive van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola i roda, što može, ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj vlastitog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju nazivaju se *trans(rodnim) osobama*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, osobe su čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i vanjska prezentacija svake osobe, koja uključuje karakteristike ličnosti, izgleda i ponašanja koje se u određenoj kulturi i periodu smatraju muževnim ili ženstvenim (dakle, tipičnim za mušku ili žensku društvenu ulogu).

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovini često se koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno

opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. Interspolne osobe stoga mogu biti diskriminirane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasuda zbog svojih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstave sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovu spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manire, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite, cross-dressere, arodne, nebinarne, rodno fluidne i druge rodno varijantne osobe. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelimično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasude prema transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na kaznena djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo kazneno djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

Politički sistem Bosne i Hercegovine

Politički sistem Bosne i Hercegovine veoma je kompleksan i asimetričan. Bosna i Hercegovina se sastoji od 13 federalnih jedinica. Administrativno se dijeli na dva entiteta (Federacija BiH i Republika Srpska) i Brčko distrikt. Republika Srpska je unitarno uređena i podijeljena samo na opštine i gradove, dok se Federacija BiH sastoji od deset kantona, koji se opet, svaki pojedinačno, dijele na najmanje tri opštine/grada. Odgovornost i odnosi između institucija države, entiteta i Brčko distrikta regulisani su Ustavom BiH, ali se u dnevnom političkom životu često susrećemo s različitim tumačenjima ovih odredbi, što direktno utiče na (ne) donošenje i (ne) provođenje zakona i drugih javnih politika (strategije/akcioni planovi).

Država i oba njena entiteta imaju svoje ustave, kao i različite upravne i političke sisteme. Brčko distrikt ima zaseban upravni sistem i vlastiti Statut kao najviši pravni akt, ali je po nadležnostima skoro izjednačen s entitetima. Zakoni i druge javne politike od značaja za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba su u nadležnosti države, entiteta, kantona i Brčko distrikta. Ova kompleksnost ukazuje na potrebu za koordinisanim pristupom te za razvijanjem kapaciteta i podizanja svijesti o potrebama LGBTI osoba na svim ovim nivoima vlasti. Rad na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba ne smije biti samo u nadležnosti odabranih institucija na nivou države i entiteta, nego je izrazito važno da i druge institucije, naročito na nivou kantona i Brčko distrikta, poduzimaju mjere kako bi se ukinula sistemska diskriminacija LGBTI osoba, te radilo na unapređenju ravnopravnosti LGBTI osoba.

Na **državnom nivou** postoji tročlano Predsjedništvo čiji_e se članovi_ce, jedan_na Bošnjak_inja, jedan_na Hrvat_ica i jedan_na Srbin_Srpkinja, rotiraju svakih osam mjeseci u predsjedavanju ovom institucijom. Izvršnu vlast čini Vijeće ministara s jednim_om predsjedavajućim_om i devet ministarstava. Državne institucije odgovorne su za vanjsku, finansijsku i monetarnu politiku, nadzor i upravljanje granicama, vanjsku trgovinu, imigracije, izbjeglice te regulaciju azila. Jedno od ministarstava unutar Vijeća ministara BiH je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, u okviru kojeg djeluje Agencija za ravnopravnost spolova BiH. Ovo Ministarstvo i sama Agencija od velike su važnosti za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba. Na nivou BiH djeluje i Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, koja je sa svoja tri ombudsmena_ke nadležna za cijelu BiH i za sve nivoe vlasti. Po Zakonu o zabrani diskriminacije Institucija ombudsmena je ujedno i tijelo nadležno za pitanja ravnopravnosti (*equality body*). Zakonodavna

vlast (Parlamentarna skupština) je dvodomna, donji dom je Predstavnički dom, a gornji Dom naroda. U okviru Parlamentarne skupštine postoji Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova unutar Predstavničkog doma, dok u Domu naroda funkciju specijalizovanog radnog tijela za ravnopravnost spolova preuzima Ustavna komisija. Neki od ključnih zakona za LGBTI osobe, kao što su zakoni o zabrani diskriminacije, ravnopravnosti spolova, o strancima i o azilu, u nadležnosti su države.

Oba entiteta imaju jednog_u predsjednika_cu i dva_ije zamjenika_ce predsjednika_ce. Vlade entiteta imaju jednog_u premijera_ku i 16 ministara_rica. Iako pozicije gornjih domova nisu jednake u političkom sistemu Republike Srpske i Federacije BiH, može se pojednostavljeno reći da i entiteti imaju dvodomne parlamente s jednim predstavničkim domom i jednim domom naroda. Entitetski parlamenti imaju parlamentarna radna tijela za ljudska prava i za ravnopravnost spolova/jednake mogućnosti. U okviru izvršne vlasti funkcionišu i gender centri, vladine institucije za unapređenje ravnopravnosti spolova, koji igraju ključnu ulogu u koordinaciji entitetskih institucija kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba, s obzirom na to da ne postoje entitetske institucije specijalizirane za ljudska i/ili manjinska prava. Npr. radno zakonodavstvo, krivično zakonodavstvo vezano za krivična djela počinjena iz mržnje i porodično zakonodavstvo u nadležnosti su entiteta.

Kantonima unutar Federacije BiH (njih deset) zagantovana je suštinska autonomija. Kantoni imaju svoje vlade i svoje jednodomne parlamente. Iako su kantoni treći nivo vlasti odozgo, oni imaju status federalnih jedinica te tako imaju vlastite nadležnosti (kao što su obrazovanje na svim nivoima, zapošljavanje, zdravstvo), za koje donose zakone i druge javne politike. Iako je Federacija BiH nadređena kantonima, kantoni nekad donose propise koji su u suprotnosti s propisima Federacije ili naprosto ne provode postojeće propise Federacije BiH. Kantoni nemaju urede/institucije za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svojih vlada, a samo dva kantona imaju koordinacione odbore za ravnopravnost spolova (radnu grupu koja se sastoji od predstavnika_ca različitih ministarstava). Kantoni gotovo uopće ne poduzimaju samostalno nikakve koordinisane mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Brčko distrikt, iako predstavlja oblik lokalne zajednice, faktički je, po svojim nadležnostima, izjednačen s entitetima. Distriktom upravlja gradonačelnik koji predsjedava Vladom Brčko distrikta s deset odjela. Zakone i ostale propise donosi Skupština Brčko distrikta. Brčko distrikt nema ured/instituciju za ravnopravnost spolova i/ili ljudska prava unutar svoje vlade, dok unutar Skupštine Brčko distrikta djeluje Komisija za ravnopravnost spolova. Institucije distrikta nisu poduzimale nikakve mjere za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba do sada.

Najviše sudske instance su tri ustavna suda, po jedan za svaki entitet te jedan na državnom nivou. Zbog prirode političkog sistema, Bosna i Hercegovina nema vrhovni sud. U entitetima postoje prvostepeni i apelacioni sudovi te vrhovni sudovi entiteta. Brčko distrikt ima vlastiti osnovni i apelacioni sud. Policija je pod nadležnošću entiteta i Brčko distrikta, dok unutar Federacije postoji i deset kantonalnih policija koje svoje nadležnosti dijele s entitetskom policijom.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) radi na unapređivanju ljudskih prava, posebno položaja i ljudskih prava LGBTI osoba i žena u Bosni i Hercegovini, i to interpretacijom, predstavljanjem i zastupanjem autentičnih iskustava osoba koje trpe kršenja ljudskih prava i neravnopravan položaj te zagovaranjem pravnih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih promjena u svim oblastima života.

Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili smo voditi jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali smo treninge: za policiju, tužilaštva i sudove, sa fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava; za medicinske stručnjake/stručnjakinje i zdravstvene radnike i radnice, sa fokusom na trans-specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola; za LGBTIQ zajednicu. Intenzivno smo radili na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, unapređenju regulacije biomedicinski potpomognute oplodnje u Federaciji BiH, pravima radnica u vezi sa diskriminacijom na osnovu spola i porodijskog odsustva, uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH.

Tokom proteklih godina, nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Naš zagovarački fokus usmjerili smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo da nastavimo rad na pitanjima koja se tiču transrodnih osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravstvu, radu i zapošljavanju.

Tokom proteklih godina provodili smo i medijske kampanje, koje su dosegle preko milion bh. građana i građanki, a organizovali smo i LGBTI filmski festival Merlinka koji od 2021. godine postaje lokalni festival Kvirhana, u saradnji sa Tuzlanskim otvorenim centrom.

Više o našem radu možete pronaći na www.soc.ba.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije Ljudska prava, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.

Urednice

Emina Bošnjak (Zenica, 1983) direktorica je Sarajevskog otvorenog centra, feministkinja i aktivistkinja. Radi na upravljanju organizacije, godišnjem narativnom i finansijskom izvještaju organizacije, pripremi i izvršavanju državnih i međunarodnih akcija zagovaranja te produkciji godišnjih izvještaja o ženskim i LGBTI ljudskim pravima. Emina je aktivna i na polju izgradnje kapaciteta organizacija civilnog društva u BiH za rad na ljudskim pravima LGBTI osoba.

Kontakt: emina@soc.ba

Vladana Vasić (Sarajevo, 1990) rukovoditeljica je Sarajevskog otvorenog centra. Njen fokus su pitanja vezana za kršenja i zaštitu ljudskih prava LGBTI osoba i žena u BiH. Zagovara unapređenje domaćeg zakonodavstva i politika u skladu s regionalnim i međunarodnim standardima ljudskih prava. Vladana je članica Evropske komisije za pravo seksualne orijentacije (European Commission on Sexual Orientation Law). Završila je studij prava na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

Kontakt: vladana@soc.ba

Autori_ce

Darko Pandurević (Sarajevo, 1991) od 2018. godine koordinator je programa u Sarajevskom otvorenom centru, gdje također vodi pravno savjetovanje za LGBTI osobe. U rad SOC-a uključen je od 2015. godine, prvo kao volonter na LGBTI programu, a onda kao projektni asistent na koordiniranju rada Inicijative za monitoring evropskih integracija u BiH. Fokus rada i interesa u SOC-u do sada su mu bila ljudska prava LGBTI osoba, pravno savjetovanje LGBTI osoba, sudjelovanje na istraživanju i izmjeni postojećih propisa te edukativnim aktivnostima o pravima LGBTI osoba. Završio je Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu gdje je trenutno i na master studiju.

Kontakt: darko@soc.ba

Delila Hasanbegović (Sarajevo, 1991) koordinatorica je programa u Sarajevskom otvorenom centru. Bavi se zagovaranjem za adekvatan pristup trans osoba zdravstvenoj zaštiti u Bosni i Hercegovini, te koordiniranjem aktivnosti edukacije i senzibilizacije medicinskih stručnjaka_inja i zdravstvenih radnika_ca o ljudskim pravima i potrebama trans osoba u procesu tranzicije. Također, koordinira zagovaranje za ravnopravnost spolova u području radnih odnosa i na tržištu rada, kao i za biomedicinski potpomognutu oplodnju u BiH. Diplomirala je pravo, a trenutno završava master studij prava na Univerzitetu u Sarajevu.

Kontakt: delila@soc.ba

Jozo Blažević (Zenica, 1986) koordinator je programa u Sarajevskom otvorenom centru, gdje radi na obuci i senzibilizaciji policijskih službenica_ka te predstavnic_ka pravosuđa, na pitanjima diskriminacije i krivičnih djela počinjenih iz mržnje prema LGBTI osobama, ali i drugim marginaliziranim društvenim grupama u BiH. Radio je na uspostavljanju lokalne mreže podrške LGBTI osobama u Kantonu Sarajevo, koja uključuje predstavnice_ke pravosuđa, ali i institucija socijalne i zdravstvene zaštite.

Kontakt: jozo@soc.ba

Amina Dizdar (Sarajevo, 1992) je diplomirala na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2018. godine. Pridružila se timu Sarajevskog otvorenog centra kao volonterka u martu iste godine na programu Ljudska prava LGBTI osoba. Od septembra preuzima ulogu projektne asistentice na programu monitoringa evropskih integracija BiH. Od jula 2019. počinje raditi kao koordinatorica na programu Prava žena. Autorica je i koautorica nekoliko istraživanja, publikacija i izvještaja u oblasti rodne ravnopravnosti i ljudskih prava.

Kontakt: amina@soc.ba

Dajana Bakić (Tuzla, 1986) je diplomirala pedagogiju-psihologiju na Univerzitetu u Tuzli 2015. godine. Dugogodišnja je aktivistkinja, osnivačica Tuzlanskog otvorenog centra gdje trenutno volonterski obavlja funkciju izvršne direktorice. Od početka 2021. godine dio je radnog tima Sarajevskog otvorenog centra na poziciji programske koordinatorice gdje koordinira Inicijativu za monitoring evropskih integracija BiH i BiH Civil Society Initiative for UPR.

Kontakt: dajana@toc.ba, dajana@soc.ba

Branko Ćulibrk (Prijedor, 1986) je diplomirao biologiju na Prirodno-matematičkom fakultetu na Univerzitetu u Banjaluci. Dugogodišnji je mirovni aktivista i borac za ljudska prava LGBTI osoba u BiH. Trenutno obavlja funkciju izvršnog direktora Centra za mlade KVART Prijedor. Kroz saradnju sa Sarajevskim otvorenim centrom učestvovao u izradi nekoliko istraživanja vezano za LGBTI prava.

Kontakt: brzibranko@gmail.com, kvartprijedor@gmail.com

